

Taalgebruik in populistische speeches

Een onderzoek naar de verschillen in de mate van populistisch taalgebruik tussen Geert Wilders en Alexander Pechtold

Ilse Vernooij

ANR 556851

Masterscriptie

Communicatie- en Informatiewetenschappen

Specialisatie Bedrijfscommunicatie en Digitale Media

Faculteit Geesteswetenschappen

Universiteit van Tilburg, Tilburg

Begeleider: Dr. E. Oversteegen

Tweede lezer: Dr. K. van Nispen

Augustus 2017

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	1
Samenvatting.....	3
Inleiding	4
Theoretisch kader	6
Populisme.....	6
Definitie van populisme.	6
Kenmerken en gradaties van populisme.....	6
Taalgebruik als onderwerp van analyse	7
Kenmerken van populistisch taalgebruik	8
Nabijheid tot het volk.....	9
Monolithisch volk.	11
Uitsluitingsstrategieën.....	12
Onderzoeksvraag en deelvragen.....	13
Populistisch versus niet-populistisch in het huidige onderzoek.....	15
Hypothesen.....	16
Nabijheid tot het volk.....	16
Monolithisch volk.	17
Uitsluitingsstrategieën.....	17
Methode.....	18
Materiaal.....	18
Procedure.....	18
Analyse.....	19
Nabijheid tot het volk.....	19
Monolithisch volk.	22
Uitsluitingsstrategieën.....	25
Voorbeeldanalyse	29
Resultaten	29
Nabijheid tot het volk.....	29
Monolithisch volk	31

Uitsluitingsstrategieën	33
Conclusie	35
Discussie.....	38
Interpretatie	38
Implicaties	39
Beperkingen	39
Aanpassing en uitbreiding analyse	41
Suggesties voor vervolgonderzoek.....	41
Referenties.....	43
Geanalyseerde speeches	45

Samenvatting

Eerder onderzoek (Van Leeuwen, 2015) heeft gepoogd verbanden te leggen tussen de indruk die een speech op macroniveau geeft en het taalgebruik waarin deze indrukken op microniveau te herkennen zijn. Zo kan een speech bijvoorbeeld populistisch overkomen, maar is de vraag hoe dit in stilistische taalkeuzes te herkennen is. Dat een speech een populistische indruk wekt, kan op macroniveau aan drie kenmerken worden toegewezen. (1) Populisme refereert altijd naar het volk en identificeert zich hiermee, (2) populisme is geworteld in anti-elite gevoelens en (3) populisme beschouwt ‘het volk’ als een monolithische groep zonder interne verschillen afgezien van heel specifieke categorieën, welke onderwerp van een uitsluitingsstrategie zijn (Jagers & Walgrave, 2007). Van Leeuwen onderzoekt hoe het eerste en tweede kenmerk van populisme in taalgebruik te herkennen zijn. In het huidige onderzoek wordt op Van Leeuwen voortgeborduurd en wordt onderzocht hoe het eerste en derde kenmerk (opgesplitst in twee componenten) in taalgebruik te herkennen zijn.

Politici zijn dus op basis van drie kenmerken (niet-)populistisch te noemen. Met de wetenschap dat gedachtegoed uit taalgebruik af te leiden is, kan men verwachten dat ook de kenmerken van populisme in taalgebruik te herkennen zijn. De onderzoeksvraag is daarom: ‘Zijn de kenmerkende eigenschappen (1 en 3) van populisme terug te vinden in aspecten van het taalgebruik in speeches van populistische politici (in vergelijking met niet-populistische politici)?’. Verwacht wordt dat de onderzochte kenmerken wel in het taalgebruik van een populist en niet in het taalgebruik van een niet-populist terug te vinden zijn.

Vier speeches van Wilders (populist) en van Pechtold (niet-populist) zijn kwantitatief en kwalitatief onderzocht om te achterhalen of deze verwachting klopt. De analyse-schema's die voor kenmerk 1 zijn gebruikt, zijn gebaseerd op het onderzoek van Van Leeuwen (2015). Analyse-instrumenten voor kenmerk 3 bestonden nog niet en zijn daarom voor het huidige onderzoek ontwikkeld.

Uit de resultaten blijkt dat kenmerk 1 en 3 te herkennen zijn in taalgebruik in populistische speeches. Kenmerk 1 is te herkennen in inclusief ‘we’ en de combinatie ‘verwijzing naar volk + perspectiverend werkwoord’. Kenmerk 3 is te herkennen in predicaten en uitsluitingsstrategieën. Naast de resultaten zijn de opgestelde analyseschema's een belangrijk product van dit onderzoek aangezien met behulp hiervan een indruk op macroniveau kan worden verklaard. Wat de effecten van het geanalyseerde taalgebruik op het publiek zijn, moet vervolgonderzoek echter nog uitwijzen.

Inleiding

Met de Amerikaanse presidentsverkiezingen van november 2016 en de Nederlandse Tweede Kamerverkiezingen van maart 2017 achter de rug en belangrijke verkiezingen in Duitsland en Italië op komst, vormt de politiek op het moment van schrijven een veelbesproken nieuwsonderwerp. Bovendien staan deze verkiezingen niet helemaal los van elkaar, maar vertonen ze een gemene deler: het populisme.

Het populisme, een politieke stroming die veel belang hecht aan een sterke band tussen leider en monolithisch volk, wordt in de media zowel direct rondom de verschillende verkiezingen als in de maanden daaromheen veel besproken aangezien er veel grote populistten zijn die stemmen proberen te werven. Zo geeft de Volkskrant (Van Raalte, 2016) in mei 2016, nog voor het jaar van de grote Europese verkiezingen, aandacht aan het rechts-populisme door te stellen dat het populisme zijn opmars zou maken. NRC (Heijne, 2016) schrijft in november 2016, na de winst van Donald Trump tijdens de verkiezingsnacht in Amerika: ‘keer op keer wordt de aantrekkingskracht van het politieke populisme onderschat’. En Business Insider (Moerman, 2016) kopt op 29 december 2016, ook nog voor de verkiezingen in Europa: ‘2017 is nu al het jaar van de Europese populist’. Door te stellen dat de aantrekkingskracht van het populisme ‘keer op keer’ wordt onderschat en 2017 het jaar van de ‘Europese populist’ is, geven zij aan dat het populisme niet slechts in één leider of één verkiezingsuitslag gevonden kan worden.

Jagers en Walgrave (2007) maken onderscheid tussen drie verschillende populistische stromingen, waarvan het nieuwrechtse de meest recente is. Dit nieuwrechtse populisme stelt op te komen voor het volk, maar negeert de échte wensen van de mensen, en richt zich met name op thema's als immigratie, belastingen, criminaliteit en nationalisme. (Jagers & Walgrave, 2007). Het populisme waar veel populaire nieuwsmedia over schrijven en voor waarschuwen, betreft dit (nieuw)rechtse populisme. Onder andere grote politieke figuren als Donald Trump (Kazin, 2016; Müller, 2016), Marine Le Pen (Becker, 2016; Vermaas, 2017), Nigel Farage (Becker, 2016; Müller, 2016), Viktor Orbán (De Wijk, 2016; Müller, 2016), Recep Tayyip Erdogan (Becker, 2016; Müller, 2016) en Geert Wilders (Becker, 2016; Müller, 2016) worden door populaire nieuwsmedia als rechts-populistisch aangemerkt.

Het populisme speelt dus in meer landen en gedurende een langere periode een grote rol door de spreiding van verkiezingen waarin populistten zichzelf kandidaat stellen. Wanneer de kiezer kenmerken van populisme in taalgebruik leert herkennen, wordt het eenvoudiger om te horen wanneer een politieke speech populistisch van aard is. Deze herkenning kan

belangrijk zijn omdat veel vooroordelen voortkomen uit politiek taalgebruik en de interpretaties daarvan (Van Dijk, 1997). Wanneer mensen veelvuldig in aanraking komen met negatieve populistische uitspraken wat betreft etnische minderheden en relaties tussen verschillende groeperingen in de samenleving, kan dit bij mensen namelijk leiden tot mentale modellen en attitudes die bepalen hoe men tegen de besproken minderheden aankijkt en op deze groepen reageert (Van Dijk, 1997). Populisten hebben dan ook een grote invloed op etnische relaties en kunnen met uitspraken over verschillende groeperingen racisme stimuleren. Het is daarom zinvol om te weten op welke (impliciete) wijze populistische taal inzetten om hun publiek te beïnvloeden en te overtuigen.

Het huidige onderzoek heeft hiernaast ook wetenschappelijke relevantie. Er is eerder onderzoek naar de manieren waarop populisme in taal tot uitdrukking komt, waarbij speeches van Wilders (gekenmerkt als een populist) met speeches van Pechtold (gekenmerkt als een niet-populist) zijn vergeleken (Van Leeuwen, 2015). Van Leeuwen onderzocht hoe nabijheid tot het publiek werd uitgedrukt. De nabijheid tot het volk (publiekstypen één) en afstand tot de politiek (publiekstypen twee) worden namelijk gezien als twee kenmerken van populisme (Jagers & Walgrave, 2007). Het huidige onderzoek draagt bij aan de wetenschap door te onderzoeken of en hoe populistische kenmerken (macroniveau), zoals opgesteld door Jagers en Walgrave (2007), in taalgebruik (microniveau) in politieke speeches te herkennen zijn. Hiermee wordt voortgeborduurd op het onderzoek van Van Leeuwen waar later dieper op ingegaan wordt. Dit onderzoek tracht ook een duidelijk analyse-instrument te ontwikkelen voor het huidige en toekomstige onderzoek.

Dit is belangrijk, want Van Leeuwen (2015) benadrukt dat er in de Nederlandse onderzoekswereld behoefte is aan meer ‘stijlanalyses op taalkundige grondslag’. Van Leeuwen bespreekt dat deze vorm van onderzoek het doel heeft te onderzoeken hoe formuleringskeuzes de luisteraars of lezers van een tekst beïnvloeden. Zo onderzoekt Van Leeuwen bijvoorbeeld of de indruk dat een politicus dichtbij het volk staat (effect op macroniveau) te herkennen is in formuleringskeuzes (microniveau). Bij deze vorm van onderzoek wordt geen experimenteel onderzoek uitgevoerd, maar wordt met behulp van literatuur aannemelijk gemaakt dat verschillende stijlkeuzes bepaalde effecten hebben. In het huidige onderzoek wordt ook onderzocht hoe populisme in taalgebruik te herkennen is. Luisteraars menen namelijk wel vaak (kenmerken van) populisme te herkennen. Het exact aanwijzen in taalgebruik blijkt tot op heden echter lastiger, maar wel relevant.

Theoretisch kader

Populisme

Definitie van populisme. Veel mensen weten dat het populisme een politieke stroming is en zien dit vooral terug in het rechtse spectrum van de politiek. Daarnaast wordt in de media, zoals door Foreign Affairs (Kazin, 2016) ook de korte afstand tot het volk, de gecreëerde afstand tot de elite en de neiging om het volk als één groep van dezelfde klasse te zien, aangehaald. Een meer concrete en wetenschappelijk onderbouwde omschrijving van de specifieke kenmerken van populisme is te vinden in de literatuur.

Mudde en Kaltwasser (2013) stellen dat populisme een ideologie is die de samenleving indeelt in twee homogene en antagonistische groepen, namelijk 'de pure mensen' en de 'corrupte elite'. Verder zou de politiek, volgens een populistische ideologie, eigenlijk de wil van het volk tot uitdrukking moeten brengen en kan het volk (volgens een populistische ideologie), door samen de krachten te bundelen, een grote politieke invloed uitoefenen. Samenvattend, kan een ideologie volgens de definitie van Mudde en Kaltwasser alleen als populistisch worden aangemerkt wanneer drie concepten terug te vinden zijn: de pure mensen, de corrupte elite en de algemene wil (van het volk).

Als er een homogene en pure groep mensen wordt aangeduid, betekent dat ook dat er groepen in de samenleving zijn die hier buiten vallen. Niet iedereen in de samenleving voldoet namelijk aan dezelfde kenmerken en kan dus bij een homogeen volk worden gerekend. Een populist zou 'de ander' (de groepen die niet passen binnen het beeld dat de populist van een puur en homogeen volk heeft) bovendien als een gevaar voor onder andere de normen, waarden, religie, economie en sociale structuur van 'het volk' zien (Van Dijk, 1997). En omdat deze groepen worden gezien als een bedreiging, zou er volgens een populist krachtig tegen moeten worden opgetreden (Jagers & Walgrave, 2007). Daarnaast overdrijft een populist de culturele verschillen tussen het volk en de groepen die hier buiten vallen, terwijl de verschillen binnen het volk zelf juist worden genegeerd (Van Dijk, 1997). Dit draagt bij aan de illusie van een monolithisch volk. Kortom, niet alleen 'de pure mensen', maar ook 'de ander' blijkt een belangrijk concept in verschillende omschrijvingen van populisme die in de literatuur te vinden zijn.

Kenmerken en gradaties van populisme. In de literatuur vindt men drie duidelijk gedefinieerde kenmerken van populisme, aan de hand waarvan ook verschillende gradaties kunnen worden gedefinieerd. (1) Populisme refereert altijd naar het volk en rechtvaardigt handelingen door zich met het volk te identificeren; (2) populisme is geworteld in anti-elite

gevoelens; en (3) populisme beschouwt het volk als een monolithische groep zonder interne verschillen afgezien van heel specifieke categorieën, welke onderwerp van een uitsluitingsstrategie zijn (Jagers & Walgrave, 2007). De ‘elite’ kan overigens als een breed begrip worden gezien, waaronder niet alleen de politieke elite, maar ook onder meer elite media, de staat en economische machthebbers vallen. Wanneer het volk als een monolithische groep wordt gezien, betekent dit dat ‘het volk’ als één homogeen geheel wordt gezien, zonder verschillen tussen individuen die tot dit volk worden gerekend. Onder een uitsluitingsstrategie kan bijvoorbeeld worden verstaan dat specifieke groepen binnen de samenleving worden beschuldigd van negatieve zaken of dat zij met racisme te maken krijgen (Jagers & Walgrave, 2007). Er kan bijvoorbeeld worden gesteld dat groepen geen recht hebben op zaken waar ‘het volk’ wel recht op heeft omdat ze een andere achtergrond hebben dan ‘het (homogene) volk’

Populisme kan volgens de literatuur bovendien in verschillende gradaties optreden, namelijk als ‘dun’/‘zacht’ populisme en ‘dik’/‘hard’ populisme (Jagers & Walgrave, 2007; Mazzoleni, 2008). Populisme wordt als ‘dun’ of ‘zacht’ aangemerkt wanneer het enkel aan het eerste kenmerk van populisme voldoet zoals dat hierboven besproken is. Zijn in de communicatiestijl van een populist ook het tweede en het derde kenmerk terug te vinden, dan wordt dit als ‘dik’ of ‘hard’ populisme aangeduid.

Taalgebruik als onderwerp van analyse

Wanneer men praat of schrijft, worden de gebruikte woorden en zinnen, welke samen de communicatiestijl vormen, al dan niet bewust gekozen om een bepaald idee over te brengen, zoals bijvoorbeeld een populistische ideologie. Dit kan bijvoorbeeld een idee zijn over hoe de spreker zichzelf ten opzichte van het volk ziet of hoe de spreker tegen verschillende groepen binnen de samenleving aankijkt.

Hoe een spreker een boodschap verpakt, is logischerwijs per persoon en situatie verschillend. Zo kan eenzelfde boodschap bijvoorbeeld meer of minder afstandelijk worden overgebracht. Dit kan onder andere iets prijsgeven over de relatie tussen de zender en ontvanger van de boodschap, wat een politicus en het volk kunnen zijn. De woorden die mensen gebruiken, zijn dan ook een indicatie van de prioriteiten, gedachten en mentale en sociale staat van de spreker (Pennebaker, Mehl & Niederhoffer, 2003; Tausczik en Pennebaker, 2010). Tausczik en Pennebaker geven verschillende voorbeelden om deze bewering te ondersteunen. Zij halen bijvoorbeeld onderzoek aan waaruit blijkt dat mensen met een hogere sociale status vaker een eerste persoon meervoud (wij) gebruiken en mensen met een lagere sociale status juist vaker een eerste persoon enkelvoud (ik). Ook bespreken de

auteurs onderzoek dat heeft aangetoond dat het gebruik van de tweede persoon (jij) een belangrijke voorspeller van een slechte relatiekwaliteit kan zijn. Deze voorbeelden laten zien dat bijvoorbeeld het gebruik van een specifieke persoonsvorm iets kan zeggen over de wijze waarop de spreker zichzelf binnen het geheel ziet en wat zijn gedachten zijn over de onderlinge relaties. ‘Word count’-strategieën, waarbij teksten worden geanalyseerd op basis van de frequentie van bepaald woordgebruik, zijn dan ook gebaseerd op de onderbouwde assumptie dat de woorden die een spreker gebruikt, los van de letterlijke betekenis, ook psychologische informatie over de spreker verschaffen (Pennebaker et al., 2003).

Omdat de betekenis van woorden vaak contextafhankelijk is, is het belangrijk om bij het analyseren van het taalgebruik niet alleen te kijken óf en hoe vaak (kwantitatief onderzoek), maar ook hoe (kwalitatief onderzoek) verschillende woorden zijn gebruikt. Met ‘wij’ wordt bijvoorbeeld altijd verwezen naar de spreker zelf en één of meer anderen. Maar wie deze andere(n) is of zijn, is uiteraard afhankelijk van de situatie, waardoor ‘wij’ niet altijd exact hetzelfde betekent. Dit toont aan dat het belangrijk is om ook altijd te analyseren hoe en in welke situatie specifiek taalgebruik is toegepast.

Aangezien politieke speeches bewust worden gebruikt voor het overbrengen van standpunten en ideeën om het publiek te overtuigen van een bepaalde denkwijze, mag men aannemen dat goed is nagedacht over de communicatiestijl. Daarbij is bekend dat uit taalgebruik meer dan alleen de letterlijke betekenis te achterhalen is en juist ook informatie over de gedachten van de spreker. Verwacht wordt dan ook dat de kenmerken van populisme te herkennen zijn in het taalgebruik in de politieke speeches van populistten. Zo wordt onder andere verwacht in taalgebruik te herkennen wat de gedachten van een politicus zijn over de relatie tussen de politicus en het volk.

Kenmerken van populistisch taalgebruik

Voordat kan onderzocht of de kenmerken van populisme daadwerkelijk in taalgebruik te herkennen zijn, dient te worden bepaald welk taalgebruik daarvoor wordt geanalyseerd. Per kenmerk dient te worden betoogd wat naar verwachting de wijze is waarop dit kenmerk in taalgebruik te herkennen is.

Het eerste kenmerk van populisme, zoals opgesteld door Jagers en Walgrave (2007), betreft de geïmpliceerde nabijheid tot het volk en het derde kenmerk betreft (a) het geschetste beeld van een monolithisch volk en (b) de uitsluiting van groepen die volgens de spreker niet tot ‘het volk’ behoren. Hoe de bovenstaande (delen van) kenmerken mogelijk in taalgebruik kunnen worden teruggevonden, wordt hieronder (deel van een) kenmerk nader toegelicht.

Nabijheid tot het volk. Een politicus heeft twee publiekstypes: zijn collega's in Den Haag en het volk, en kan in zijn speeches dan ook nabijheid of afstand ten opzichte van deze twee verschillende publiekstypes creëren (Van Leeuwen, 2015). Volgens het eerste populistische kenmerk (Jagers & Walgrave, 2007) creëert een populist nabijheid ten opzichte van het tweede publiekstype: het volk.

Eén manier om te onderzoeken of een nabije opstelling ten opzichte van het volk daadwerkelijk in het taalgebruik van een politicus kan worden teruggevonden, is door het gebruik van inclusief 'we' te analyseren. Met inclusief 'we' wordt bedoeld dat een spreker door 'we'/'wij'/'ons'/'onze' te gebruiken, aangeeft zowel (1) namens zichzelf als (2) namens anderen te spreken (Van Leeuwen, 2015). Om namens deze anderen, in het geval van een populist 'het volk', te spreken, dient de spreker echter te weten wat deze ander/het volk denkt en vindt. Met het gebruik van inclusief 'we' impliceert de spreker dan ook de gedachten en mening van de ander te kennen en hier dus dicht bij te staan.

Functiewoorden, waaronder ook voornaamwoorden zoals 'we' vallen, zeggen bovendien niet alleen veel over de spreker, maar zijn tegelijkertijd ook moeilijk onder controle te houden (Chung & Pennebaker, 2007). Dit maakt het bestuderen van voornaamwoorden dan ook extra interessant. Omdat voornaamwoorden veel over de spreker onthullen en daarnaast lastig onder controle te houden zijn, vormen deze woorden namelijk bij uitstek het talige aspect dat meer prijsgeeft over het gedachtegoed van de spreker.

Een politiek voorbeeld van het gebruik van inclusief 'we' is te horen tijdens de inbreng van Geert Wilders tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen van 2015 (PVV, 2015). Hier zegt Geert Wilders: '*Onze* vrijheid, *onze* veiligheid, *onze* identiteit worden in gevaar gebracht'. Met deze zin impliceert Wilders namens (1) zichzelf en (2) 'het volk' te spreken. Door over 'ons' te spreken, plaatst Geert Wilders zichzelf bij het volk en creëert hij dus nabijheid.

Ander taalgebruik waarin een nabije opstelling tot het publiek mogelijk te herkennen is, is een verwijzing naar het publiek in combinatie een perspectiverend werkwoord, wat een werkwoord van cognitie, perceptie of emotie is (Van Leeuwen, 2015). Wanneer een spreker dit doet, presenteert de spreker het gezegde alsof dit het standpunt of idee van een derde partij is. Deze manier van standpunten verwoorden geeft bovendien de indruk dat de standpunten van de spreker en het publiek overeenkomen (Van Leeuwen, 2015). Het verwijzen naar het publiek in combinatie met een perspectiverend werkwoord leidt dan ook tot het idee dat de

spreker dicht bij dit publiek staat, aangezien er niet over, maar namens het publiek gesproken zou worden, aldus Van Leeuwen.

Verhagen (2005) is specifieker wat betreft de definitie van perspectiverende werkwoorden. Volgens Verhagen zijn er verschillende semantische werkwoorden welke een mentale staat van een subject oproepen en dus perspectiverend te noemen zijn. De vijf verschillende subtypes van deze semantische werkwoorden baseert Verhagen op de ANS (Algemene Nederlandse Spraakkunst) van 1997. Werkwoorden die onder één van onderstaande vijf subtypes vallen, kunnen volgens Verhagen perspectiverend worden genoemd.

1. Onder het eerste subtype vallen werkwoorden die een statement, vraag, opdracht, belofte, et cetera aanduiden;
2. Onder het tweede subtype vallen werkwoorden die een vorm van weten, geloven, vermoeden et cetera aanduiden;
3. Onder het derde subtype vallen werkwoorden (en verbale uitdrukkingen) die wijzen op een evaluatie (zoals ‘waarderen’ en ‘betreuren’, maar ook uitdrukkingen als ‘het jammer/raar vinden’, et cetera);
4. Onder het vierde subtype vallen werkwoorden die een wens of behoefte aanduiden;
5. Onder het vijfde subtype vallen werkwoorden die een manier van waarnemen aanduiden.

Een voorbeeld van een verwijzing naar het publiek (in dit geval het volk) in combinatie met een perspectiverend werkwoord is te horen tijdens de inbreng van Geert Wilders tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen van 2015 (PVV, 2015). Hier zegt Wilders: “*Nederland wil geen miljarden voor tienduizenden asielzoekers. Nederland wil geen verdere islamisering van Nederland. Nederland wil niet jaren op een huis hoeven wachten, terwijl nieuwkomers voorrang krijgen.*” In dit voorbeeld is ‘Nederland’ het publiek waarnaar verwezen wordt en is ‘wil’ een perspectiverend werkwoord dat onder subtype vier valt. De wens van ‘Nederland’, zoals geformuleerd door Geert Wilders, komt bovendien overeen met de standpunten van de PVV. Wilders impliceert met deze combinatie van een verwijzing naar ‘het volk’ en een perspectiverend werkwoord dat hij namens ‘het volk’ spreekt en weet wat ‘het volk’ wil.

Van Leeuwen (2015) rapporteert onderzoek naar de verschillen in taalgebruik tussen Wilders en Pechtold waarin nabijheid tot het volk te herkennen is. Van Leeuwen analyseert in

dat onderzoek politieke speeches van Wilders en Pechtold wat betreft onder meer het gebruik van inclusief ‘we’ en de combinatie van een verwijzing naar het volk met een perspectiverend werkwoord. Wat betreft de mate waarin inclusief ‘we’ door beide politici werd gebruikt, geeft Van Leeuwen geen getallen, maar enkel voorbeelden (kwalitatief onderzoek). De resultaten betreffende de mate waarin de combinatie ‘verwijzing naar volk + perspectiverend werkwoord’ wordt gebruikt (kwantitatief), zijn niet eenduidig (en voor speeches uit 2008 niet significant verschillend tussen Wilders en Pechtold). Kort samengevat, is er al eerder onderzoek gedaan naar hoe een al dan niet nabije opstelling tot het volk in taalgebruik te herkennen is, maar vraagt dit nog om meer onderzoek.

Monolithisch volk. Evaluatie is één van de belangrijkste functies van taal (Lestrade, De Swart & Hogeweg, 2015). En het expliciet evalueren, doet men door gebruik te maken van predicaten (Lestrade et al., 2015). Er zijn in de Nederlandse taal vier lexicale categorieën aan te wijzen die als predicaten functioneren. Dit zijn zelfstandige naamwoorden (welke verwijzen naar een verzameling entiteiten), werkwoorden (welke verwijzen naar een ‘eventualiteit waarin entiteiten participeren’), bijvoeglijke naamwoorden (welke verwijzen naar eigenschappen van entiteiten) en voorzetsels (welke verwijzen naar een temporele of locationele relatie tussen entiteiten) (Broekhuis, 2013). Door zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden te gebruiken, kan de spreker entiteiten, zoals personen binnen de samenleving, dan ook bepaalde eigenschappen toewijzen of in een hokje plaatsen. Hoe meer de spreker naar dezelfde eigenschappen of hetzelfde hokje verwijst wanneer de spreker over ‘het volk’ spreekt, hoe meer ‘het volk’ als monolithisch wordt gepresenteerd. Dit betekent namelijk dat alleen mensen met dezelfde eigenschappen (bijvoorbeeld een Nederlandse achtergrond) tot ‘het volk’ worden gerekend. Dat maakt het volk homogeen, en suggereert een ontbreken van interne verschillen binnen ‘het volk’.

Een voorbeeld is te horen tijdens de inbreng van Alexander Pechtold tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen van 2015 (D66, 2015). In zijn speech spreekt hij over ‘Nederlanders’, maar ook over ‘Indonesiërs, Surinamers, Marokkanen en Turken’ die ‘goed geïntegreerd’ zijn. Door al deze verschillende achtergronden aan te spreken als onderdeel van ‘het volk’, toont Pechtold aan het volk niet als monolithisch en zonder interne verschillen, maar juist als divers te zien (in elk geval wat betreft etnische achtergrond). In de meest extreme vorm zijn de betreffende predicaten antoniemen van elkaar (zoals bijvoorbeeld ‘werkend’ en ‘werkloos’), maar ook mildere vormen (waarbij mogelijk zelfs overlap bestaat) kunnen aangeven dat verschillende subgroepen binnen het volk worden aangesproken.

Uitsluitingsstrategieën. Het derde kenmerk van populisme stelt dat een populist ‘het volk’ niet alleen als monolithisch ziet, maar bovendien uitsluitingsstrategieën gebruikt voor groepen die van ‘het volk’ afwijken (Jagers & Walgrave, 2007). Deze indeling van ‘het volk’ en afwijkende groepen, maakt een populist onder andere door een duidelijke wij-zij tegenstelling te gebruiken (Van Dijk, 1997; Wodak, 2003). Zoals eerder besproken wordt naar de ‘wij’-kant gerefereerd met inclusief ‘we’ en wordt deze kant als ‘het (monolithische) volk’ gezien. De verschillen tussen het ‘wij’ en ‘zij’ worden daarnaast door populisten overdreven, wat bijdraagt aan een grotere tegenstelling (Van Dijk, 1997).

Het uitsluiten van bepaalde groepen (de ‘zij’-kant) door middel van taalgebruik, bestaat uit twee componenten. Eerst moet eerst duidelijk worden gemaakt welke groepen als afwijkend van ‘het volk’ worden beschouwd. Dit kan de spreker doen door definiëte verwijzingen te gebruiken (Van Leeuwen, 2015). Door het gebruik van definiëte verwijzingen voor groepen die afwijken van ‘het volk’, ontstaan volgens Van Leeuwen duidelijk afgebakende categorieën. Bovendien wekt het gebruik van definiëte verwijzingen ook het idee dat er geen sprake is van diversiteit binnen deze afgebakende categorieën (Van Leeuwen, 2015). Het gebruiken van definiëte verwijzingen is dan ook stap één van uitsluitingsstrategieën.

Een voorbeeld van definitie verwijzingen is te horen tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen van 2016 (PVV, 2016b), waar Geert Wilders zegt: “En ik zeg tegen al *die* mensen die zich misdragen: Nederland is ons land.”. Met de definiëte verwijzing ‘die’ refereert hij naar een specifieke groep mensen (uit voorafgaande tekst blijkt dat hij Turken en Marokkanen met een dubbel paspoort aanwijst) die zich misdraagt en veronderstelt hij dat dit allemaal dezelfde soort mensen zijn. Hij plaatst Turken en Marokkanen die een dubbel paspoort hebben en zich misdragen met behulp van deze definitie verwijzing in een hokje.

Maar wanneer er, met behulp van definiëte verwijzingen, alleen categorieën worden gemaakt, kan men nog niet spreken van uitsluiting. Hiervoor is ook een tweede stap nodig: het uitsluiten zelf. Het uitsluiten van een groep betekent een ‘beroving van toegang’ tot bijvoorbeeld burgerschap, informatie, het leren van een taal, machtsposities, banen of educatie (Wodak, 2008). Het uitsluiten van toegang tot één of meerdere zaken kan volgens Wodak op verschillende manieren worden gerechtvaardigd, bijvoorbeeld op basis van gender of etniciteit, en kan zowel expliciet als impliciet gebeuren. Er is dus sprake van uitsluiting van specifieke groepen in de samenleving wanneer deze groepen worden beroofd van toegang terwijl ‘het volk’ tot ditzelfde wel toegang tot heeft. Dit is in taal te herkennen wanneer de

spreker bijvoorbeeld stelt dat een bepaalde groep iets niet mag of niet kan (zoals een Nederlandse burger zijn), terwijl ‘het volk’ hetzelfde wel mag of kan. Dit wordt vaak ook wel racisme genoemd.

Een voorbeeld van een uitsluitingsstrategie is te horen tijdens de inbreng van de PVV tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen van 2016 (PVV, 2016a). Hier zei Geert Wilders: “[...] het gaat om de vrijheid van Nederland. De *Islam hoort daar niet bij.*” Hij bespreekt tijdens deze speech dat het volgens hem belangrijk is dat Nederland een vrij land blijft en zegt expliciet dat de Islam daar niet bij hoort. Hieruit valt op te maken dat mensen met een Islamitische achtergrond worden uitgesloten van burgerschap. Islamitische mensen mogen zich volgens Wilders niet bij Nederland rekenen, terwijl het algemeen bekend is dat ‘het volk’ zich hier wel bij mag rekenen. Deze uitsluiting wordt door Wilders gerechtvaardigd op basis van geloofsovertuiging.

Onderzoeksvraag en deelvragen

Populisme wordt gedefinieerd als een communicatiestijl met drie kenmerken. (1) Populisme refereert altijd naar het volk en rechtvaardigt handelingen door zich met het volk te identificeren; (2) populisme is geworteld in anti-elite gevoelens; en (3) populisme beschouwt het volk als een monolithische groep zonder interne verschillen afgezien van heel specifieke categorieën, welke onderwerp van een uitsluitingsstrategie zijn (Jagers & Walgrave, 2007).

Met behulp van deze kenmerken kunnen politieke leiders als al dan niet populistisch worden aangeduid. Vervolgens zijn deze kenmerken van populisme naar verwachting ook te herkennen in het taalgebruik van populistische sprekers. Het is namelijk bekend dat gedachtegoed uit taalgebruik af te leiden is. Daardoor valt te verwachten dat de populistische kenmerken van Jagers en Walgrave (bijvoorbeeld populistisch gedachtegoed over de relatie tussen spreker en volk) in het taalgebruik van populisten te herkennen zijn. Door taalgebruik van populisten met taalgebruik van niet-populisten te vergelijken, verkrijgt men inzicht in de verschillen.

Wanneer men achterhaalt of én hoe kenmerken van populisme in taalgebruik te herkennen zijn, wordt het herkennen van populistisch taalgebruik eenvoudiger. Het wordt dan gemakkelijker om de algemene indruk dat een tekst populistisch is (macroniveau), ook op microniveau in het taalgebruik van de spreker aan te wijzen. Dit is zinvol, want politieke sprekers proberen het publiek met hun met speeches het publiek te beïnvloeden. Het is daarom relevant om te weten op welke wijze taal daarvoor wordt ingezet.

Sprekers zijn dus op basis van drie kenmerken al dan niet als populist aan te duiden en vervolgens is de vraag hoe de kenmerken (waar de populist aan voldoet) in diens taalgebruik te herkennen zijn. Of en hoe de door van Jagers en Walgrave (2007) vastgestelde kenmerken van populisme in taalgebruik te herkennen zijn, is tot op heden echter nog niet volledig duidelijk. Dit biedt dan ook ruimte voor onderzoek.

Van Leeuwen (2015) presenteert in een taalkundig-stilistisch onderzoek een analyse van Geert Wilders en Alexander Pechtold wat betreft de mate van gecreëerde nabijheid en afstand tot twee publiekstypes: het volk en de politiek. Dit zijn de eerste twee kenmerken van populisme zoals hierboven besproken. In zijn onderzoek betoogt Van Leeuwen waarom de opstelling van de politici als nabij of afstandelijk kan worden aangemerkt en vervolgens worden verschillende stilistische verschijnselen geanalyseerd om te achterhalen hoe deze nabijheid en afstand in taal te herkennen zijn. Onder andere het gebruik van inclusief ‘we’ en de combinatie ‘verwijzing naar volk + perspectiverend werkwoord’ worden geanalyseerd om te achterhalen of een nabije opstelling tot het volk in deze vormen van taalgebruik te herkennen is. De analyse van inclusief ‘we’ berust in het onderzoek van Van Leeuwen op kwalitatief onderzoek. Er worden voorbeelden gegeven van de manieren waarop inclusief ‘we’ wordt ingezet. De verschillen tussen Pechtold en Wilders wat betreft het gebruik van inclusief ‘we’ worden echter niet onderbouwd met cijfers uit kwantitatief onderzoek. Het gebruik van de combinatie ‘verwijzing naar het volk + perspectiverend werkwoord’ heeft Van Leeuwen onderzocht met kwantitatief onderzoek. De resultaten blijken na het analyseren van speeches uit 2008 en speeches uit 2009 echter niet eenduidig (en voor speeches uit 2008 blijken de verschillen tussen beide politici niet significant). Met zijn onderzoek heeft van Leeuwen echter wel belangrijke stappen gezet. Hij heeft namelijk aangetoond dat het mogelijk is om (sommige) kenmerken van populisme in verschillende vormen van taalgebruik te herkennen. Hij poogt daarmee een verondersteld verband aan te tonen tussen macroniveau (kenmerken van populisme) en microniveau (taalgebruik).

Het onderzoek van Van Leeuwen (2015) biedt echter nog ruimte voor vervolgonderzoek. Zo geven de resultaten wat betreft de wijze waarop het eerste kenmerk in taalgebruik te herkennen is nog niet de gewenste inzichten. Dit omdat er nog kwantitatief onderzoek mist en de resultaten niet eenduidig zijn. Daarnaast onderzoekt Van Leeuwen niet van alle drie de kenmerken van populisme of deze in taalgebruik te herkennen zijn. Naar verwachting is ook het derde kenmerk van populisme te herkennen in taalgebruik. Dit betekent dat men ook in taalgebruik zou kunnen herkennen dat een populistische spreker ‘het

volk' als monolithisch ziet en dat deze spreker uitsluitingsstrategieën gebruikt voor groepen die in de ogen van de spreker buiten 'het volk' vallen. Wanneer ook van dit kenmerk bekend is hoe het op microniveau in taalgebruik herkend kan worden, ontstaat een breder inzicht in de manier waarop de populisme als geheel in taalgebruik te herkennen is. Dit betekent dat de globale indruk die hoorders van een speech krijgen (bijvoorbeeld dat er slechts een kleine afstand is tussen spreker en publiek), kan worden verklaard en er kan worden aangewezen in welk taalgebruik deze indrukken te herkennen zijn.

Omdat het huidige onderzoek beperkt in omvang is, kunnen niet alle drie de eerder besproken populistische kenmerken worden geanalyseerd. Daarom worden in het huidige onderzoek het eerste en het derde kenmerk geanalyseerd. Het eerste kenmerk wordt geanalyseerd omdat de literatuur wat betreft het eerste kenmerk nog om meer onderzoek vraagt. Het derde kenmerk kent nog geen duidelijk analyse-instrument. Daarom is ook het derde kenmerk onderzocht en is tevens getracht een analyse-instrument te ontwikkelen. Dit leidt tot de volgende onderzoeksvraag:

Zijn de kenmerkende eigenschappen (1 en 3) van populisme terug te vinden in aspecten van taalgebruik in speeches van populistische politici (in vergelijking met niet-populistische politici)?

Er wordt met deze onderzoeksvraag getracht te achterhalen of én hoe het eerste en het derde kenmerk van populisme in het taalgebruik in politieke speeches herkend kunnen worden. Aangezien het derde kenmerk uit twee losse componenten bestaat, levert de onderzoeksvraag drie deelvragen op die elk op een (deel van een) populistisch kenmerk zijn gericht. De deelvragen luiden als volgt:

- *Blijkt uit het taalgebruik van een populistische leider meer nabijheid tot het volk dan uit het taalgebruik van een niet-populistische leider?*
- *Wordt 'het volk' door middel van taal als meer monolithisch gepresenteerd door populistische leiders dan door niet-populistische leiders?*
- *Blijken uit het taalgebruik van populistische leiders meer uitsluitingsstrategieën voor groepen die in de ogen van de spreker afwijken van 'het volk' dan uit het taalgebruik van niet-populistische leiders?*

Populistisch versus niet-populistisch in het huidige onderzoek

Om het taalgebruik in speeches van populistische politici te kunnen vergelijken met het taalgebruik in speeches van niet-populistische politici, dient eerst te worden betoogd welke partijen en bijbehorende politieke figuren als populistisch en niet-populistisch aan te merken

zijn. Dit om te bepalen van welke partijen de speeches worden geanalyseerd met de bedoeling een beeld te krijgen van de verschillen in taalgebruik tussen populistische en niet-populistische leiders. Hieronder wordt betoogd waarom de PVV als populistische en D66 als niet-populistische partij mag worden gezien.

De PVV en fractievoorzitter Geert Wilders kunnen om verschillende redenen als populistisch worden aangemerkt. Zo impliceert Wilders de wil van het volk te vertegenwoordigen (Houtman & Achterberg, 2010) en problemen van het volk aan te willen pakken (Aalberts, 2012). Daarnaast neemt Geert Wilders een negatieve houding ten opzichte van de elite aan (Aalberts, 2012; Bos & Brants, 2014; Houtman & Achterberg, 2010; Vossen, 2009) en valt er te spreken van een afkeer tegen de Islam (Bos & Brants, 2014; Vossen, 2009; Wolffram, 2012). De PVV verkiest ook het eigen volk boven immigranten en stelt dat immigranten minder rechten hebben (Aalberts, 2012). Geert Wilders voldoet daarmee aan alle drie de kenmerken van populisme zoals opgesteld door Jagers en Walgrave (2007) en wordt zelfs een überpopulist genoemd (Wolffram, 2012). Op basis van de hierboven besproken bronnen wordt Geert Wilders in het huidige onderzoek als populistische politicus aangemerkt.

Er wordt gesteld dat D66, en daarmee fractievoorzitter Alexander Pechtold, in politiek opzicht lijnrecht tegenover de PVV staat (Van Ruybrouck, 2011). Deze tegenstelling is onder andere te vinden in het beeld dat beide politici van het volk hebben. Zo ziet D66 het volk bijvoorbeeld, anders dan de PVV, juist niet als homogeen (Lucardie, 2011). Op basis van Lucardie en Van Ruybrouck wordt Alexander Pechtold in het huidige onderzoek als niet-populistische politicus aangemerkt en tegenover Geert Wilders geplaatst.

Hypothesen

De verwachting is dat populistische kenmerken en het daarbij behorende taalgebruik alleen terug te vinden zijn in de politieke speeches van Geert Wilders en niet in de speeches van Alexander Pechtold. Meer specifiek wordt in het huidige onderzoek verwacht dat het eerste en derde kenmerk van populisme in verschillende vormen van taalgebruik te herkennen zijn. Dit taalgebruik is naar verwachting wel in de speeches van Wilders en niet (of significant minder) in de speeches van Pechtold te vinden. De theoretische onderbouwingen met daaruit volgende de drie hypothesen, die aansluiten op de deelvragen, worden hieronder één voor één besproken.

Nabijheid tot het volk. Op basis van Van Leeuwen (2015) wordt in het huidige onderzoek wederom het gebruik van inclusief ‘we’ en de combinatie ‘verwijzing naar het volk + perspectiverend werkwoord’ geanalyseerd, om zo tot een kwantitatief en eenduidiger

resultaat te komen. Verwacht wordt dat een nabije opstelling tot het volk in deze twee vormen van taalgebruik te herkennen is.

Om de eerste onderzoeksvraag te kunnen beantwoorden, is de volgende hypothese opgesteld:

H1: Geert Wilders maakt significant meer gebruik van inclusief 'we' en van verwijzingen naar het volk in combinatie met een perspectiverend werkwoord dan Alexander Pechtold.

Monolithisch volk. Ten tweede kan worden verwacht dat predicaten, in dit onderzoek meer specifiek de zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden, aantonen welke gedachten de spreker over de eigenschappen van het publiek heeft. Deze verwachting is gebaseerd op eerder besproken onderzoek van Broekhuis (2013) en Lestrade et al. (2015). Daarnaast ziet een populist 'het volk' als monolithisch (Jagers & Walgrave, 2007). Dit schept de verwachting dat de predicaten die Geert Wilders gebruikt om naar (delen van) 'het volk' te verwijzen steeds naar dezelfde eigenschappen (en dus een homogeen volk) verwijzen terwijl Alexander Pechtold juist naar verschillende eigenschappen (en dus verschillende groepen) verwijst. Wanneer bijvoorbeeld over 'sociale status' wordt gesproken, wordt verwacht dat Wilders steeds naar dezelfde 'sociale status' verwijst en Pechtold juist naar verschillende (zowel hoog als laag). Op deze manier zou Wilders de homogeniteit binnen 'het volk' benadrukken en Pechtold juist de diversiteit. Verwacht wordt dan ook dat het analyseren gebruikte zelfstandige en bijvoeglijke namen voor verwijzingen naar (delen van) het volk inzicht geeft in de gedachten van de spreker over 'het volk'. Dit leidt tot de tweede hypothese:

H2: De predicaten die door Geert Wilders worden gebruikt om het volk te omschrijven, zijn van toepassing op een monolithische groep en die van Alexander Pechtold niet altijd.

Uitsluitingsstrategieën. Tot slot maakt een populist gebruik van uitsluitingsstrategieën voor groepen die in de ogen van de populist afwijken van 'het (monolithische) volk' (Jagers & Walgrave, 2007). Door het gebruik van definiëte verwijzingen maakt een spreker afgebakende groepen (Van Leeuwen, 2015). Het vervolgens uitsluiten van deze groepen kan de spreker doen door deze groepen te 'beroven van toegang' (Wodak, 2008). Dit houdt bijvoorbeeld in dat wordt gesteld dat deze groepen iets niet mogen terwijl 'het volk' datzelfde wel mag. Verwacht wordt dan ook dat het analyseren van definiëte verwijzingen in combinatie met uitsluitingsstrategieën laat zien of de spreker afwijkende groepen (van 'het volk') uitsluit. Dit leidt tot de derde en laatste hypothese:

H3: Geert Wilders gebruikt vaker een definiëte verwijzing naar een groep (die volgens de spreker afwijkt van 'het volk') in combinatie met een uitsluitingsstrategie dan Alexander Pechtold.

Methode

Materiaal

Om te voorkomen dat het onderwerp van de speech, de setting waarin de speech gegeven is en andere relevante verschillen in context de analyse beïnvloeden, zijn voor het huidige onderzoek speeches geselecteerd die zoveel mogelijk overeenkomen wat betreft onderwerp, context en moment waarop ze zijn gegeven.

De politieke speeches van Geert Wilders en Alexander Pechtold die in het huidige onderzoek zijn geanalyseerd, zijn de Algemene Politieke Beschouwingen (APB) van 2015 (D66, 2015; PVV, 2015), de APB van 2016 (D66, 2016c; PVV, 2016a), de spreekteksten van het debat over de aanslagen in Brussel (D66, 2016b; PVV, 2016c) en de spreekteksten van het debat over de Brexit (D66, 2016a; PVV, 2016b). De gebruikte speeches zijn te vinden op de officiële websites van D66 (www.d66.nl) en de PVV (www.pvv.nl) en hoefden niet te worden getranscribeerd. De speechlengtes zijn te vinden in Tabel 1.

Tabel 1

Aantal woorden per speech

	Alexander Pechtold	Geert Wilders
APB 2015	2856	3195
APB 2016	2500	3073
Debat aanslagen Brussel	787	586
Debat Brexit	995	673
Totaal	7138	7527

Procedure

Er is per (deel van een) kenmerk van populisme nagegaan hoe dit naar verwachting in taalgebruik te herkennen is. De analyseschema's betreffende het eerste kenmerk (nabijheid tot 'het volk') zijn gebaseerd op onderzoek van Van Leeuwen (2015). Voor het onderzoeken hoe het derde kenmerk in taalgebruik herkend kan worden, zijn op basis van literatuur analyseschema's opgesteld om een kwalitatief onderzoek mogelijk te maken.

Met behulp van de analyseschema's is per onderzocht (deel van een) populistisch kenmerk achterhaald of dit op veronderstelde wijze in taalgebruik te herkennen is. Al het

onderzochte taalgebruik heeft een eigen code gekregen, waarmee het taalgebruik in de speeches konden worden gemarkeerd. Met behulp van deze codes kon het geanalyseerde taalgebruik bij het verwerken van de resultaten makkelijk worden teruggevonden.

In Tabel 2 zijn de codes voor het onderzochte taalgebruik terug te vinden en daarna worden de exacte analyseschema's en bijbehorende toelichtingen gepresenteerd.

Tabel 2

Codes voor talige aspecten

Talig aspect	Code
Inclusief 'we'	[INCLWE]
Perspectiverend werkwoord	[PERSWW]
Predicaat	[PRED]
Definiete verwijzing	[DEF]
Uitsluiting	[UITSL]

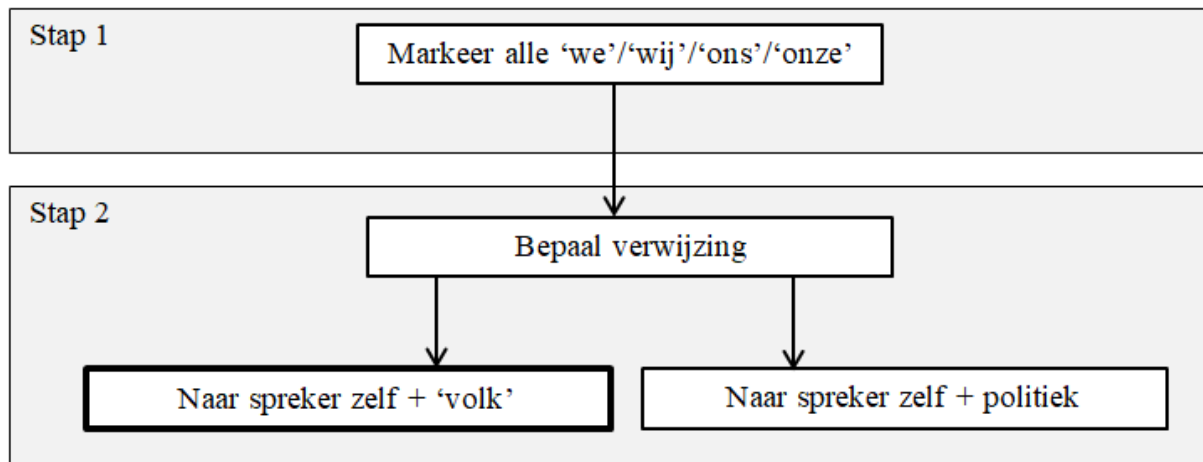
Analyse

Om de hypothesen te toetsen en aan de hand daarvan de deelvragen en hoofdvraag te kunnen beantwoorden, is het taalgebruik in verschillende speeches van Geert Wilders en Alexander Pechtold geanalyseerd. De exacte wijze waarop de analyse is uitgevoerd, wordt hieronder per onderzocht (deel van een) kenmerk van populisme besproken.

Nabijheid tot het volk. De mate waarin de sprekers door middel van taalgebruik nabijheid tot het volk creëren, is onderzocht aan de hand van twee talige verschijnselen, namelijk (1) het gebruik van inclusief 'we' waarmee naar spreker en volk samen wordt verwezen en (2) het gebruik van verwijzingen naar het volk in combinatie met een perspectiverend werkwoord.

Inclusief 'we'. Het analyseschema wat betreft het gebruik van inclusief 'we' ziet er als volgt uit (een toelichting op de stappen volgt na het analyseschema):

Analyseschema inclusief 'we':

→ STAP 1. Elke keer dat we/wij/ons/onze wordt gebruikt, wordt dit woord gemarkeerd. Hierdoor worden deze woorden gemakkelijk teruggevonden voor het uitvoeren van stap 2.

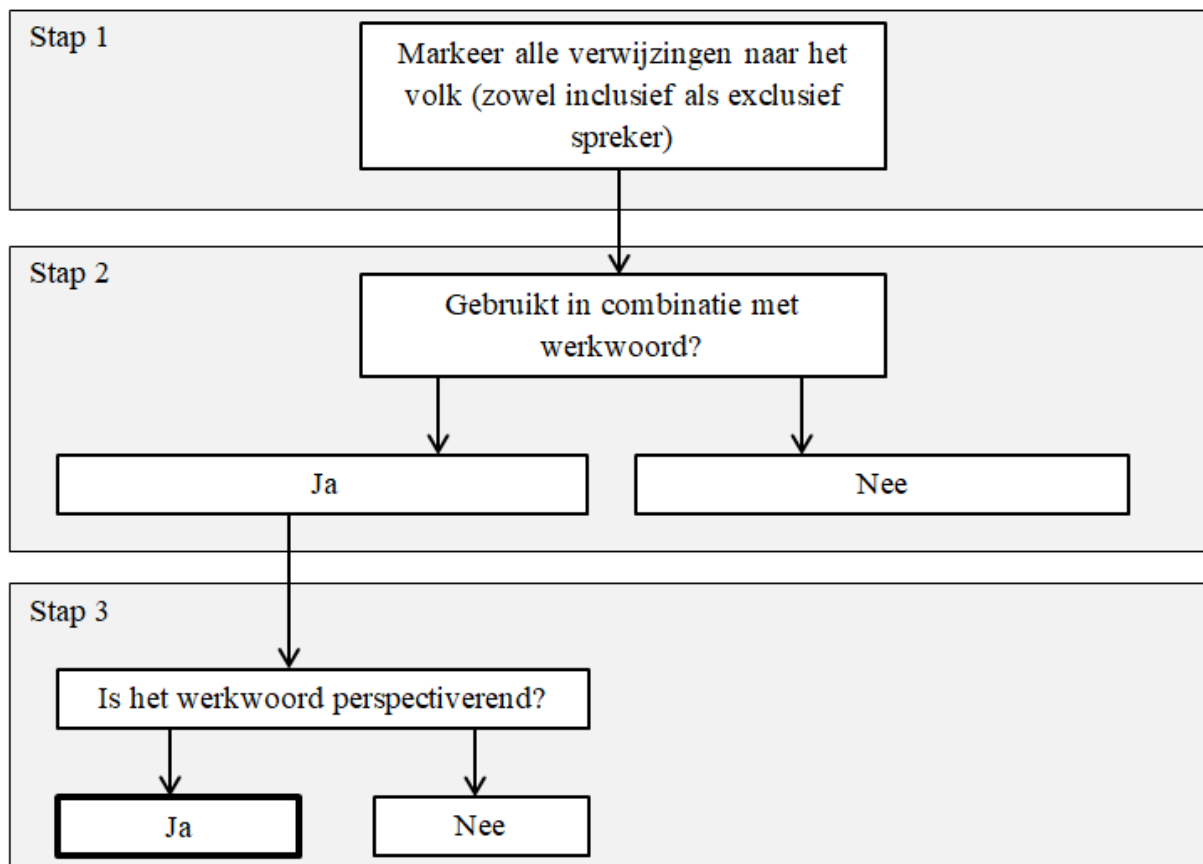
→ STAP 2. Elk gemarkeerd we/wij/ons/onze (uit stap 1) wordt geanalyseerd om te achterhalen naar wie er wordt verwezen. Dit wordt bepaald met behulp van de rest van de zin, de alinea waarin het woord staat en de context.

Wordt er bijvoorbeeld gesproken over zaken die alleen in handen van de politiek liggen, dan verwijst 'we' niet naar de combinatie van spreker en volk, maar naar de combinatie van spreker en partij of politiek bestel en is dit niet meegenomen in de huidige analyse. Wordt er bijvoorbeeld over heel Nederland gesproken, dan is 'we' een verwijzing naar de combinatie van spreker en volk en is de gebruikte inclusief 'we' wel meegenomen in de analyse.

! Enkel wanneer 'we'/'wij'/'ons'/'onze' in het dikgedrukte vak uitkwam, is dit woord gekenmerkt als inclusief 'we' en gecodeerd met [INCLWE] (zie Tabel 2).

Verwijzing naar 'het volk' in combinatie met perspectiverend werkwoord. Het gebruik van verwijzingen naar het volk in combinatie met een perspectiverend werkwoord is ook geanalyseerd. Het analyseschema ziet er als volgt uit (een toelichting op de stappen volgt na het analyseschema):

Analyseschema perspectiverend werkwoord:

→ STAP 1. Iedere verwijzing naar ‘het volk’ wordt gemarkeerd. Overigens wordt niet alleen inclusief ‘we’, maar worden ook andere verwijzingen naar het volk (zoals ‘Nederland’ of ‘burgers’) gemarkeerd, omdat de spreker hiermee ook aangeeft het perspectief van het volk te kennen. De spreker kan het namelijk laten overkomen alsof de spreker weet wat het perspectief van het volk is, zonder dit perspectief (expliciet) te delen door zich bij ‘het volk’ te rekenen.

→ STAP 2. Bij elke gemarkeerde verwijzing naar ‘het volk’ (uit stap 1) wordt bekeken of dit in subjectpositie is gebruikt in combinatie met een werkwoord. Voorbeelden hiervan zijn: ‘Nederland wil ...’, ‘de burgers vinden...’ of ‘het volk stemt...’.

→ STAP 3. De werkwoorden (uit stap 2) worden geanalyseerd om te bepalen of deze perspectiverend te noemen zijn. Een werkwoord is in het huidige onderzoek als perspectiverend aangeduid, wanneer het onder één van de vijf eerder besproken categorieën van Verhagen (2005) geplaatst kan worden.

1. Voorbeelden van subtype één (werkwoorden die een statement, vraag, opdracht, belofte et cetera aanduiden) zijn: zeggen, vaststellen, stellen, vertellen, het eens zijn, verklaren, antwoorden, concluderen en meedelen.
2. Voorbeelden van subtype twee (werkwoorden die een vorm van weten, geloven, vermoeden et cetera aanduiden) zijn: geloven, weten, aannemen, bewezen achten, menen en zich ervan bewust zijn.
3. Voorbeelden van subtype drie (werkwoorden (en verbale uitdrukkingen) die wijzen op een evaluatie) zijn: iets vinden, het gevoel hebben en vrezen.
4. Voorbeelden van subtype vier (werkwoorden die een wens of behoefte aanduiden) zijn: hopen en willen.
5. Voorbeelden van subtype vijf (werkwoorden die een manier van waarnemen aanduiden) zijn: horen, ontdekken en zien.¹

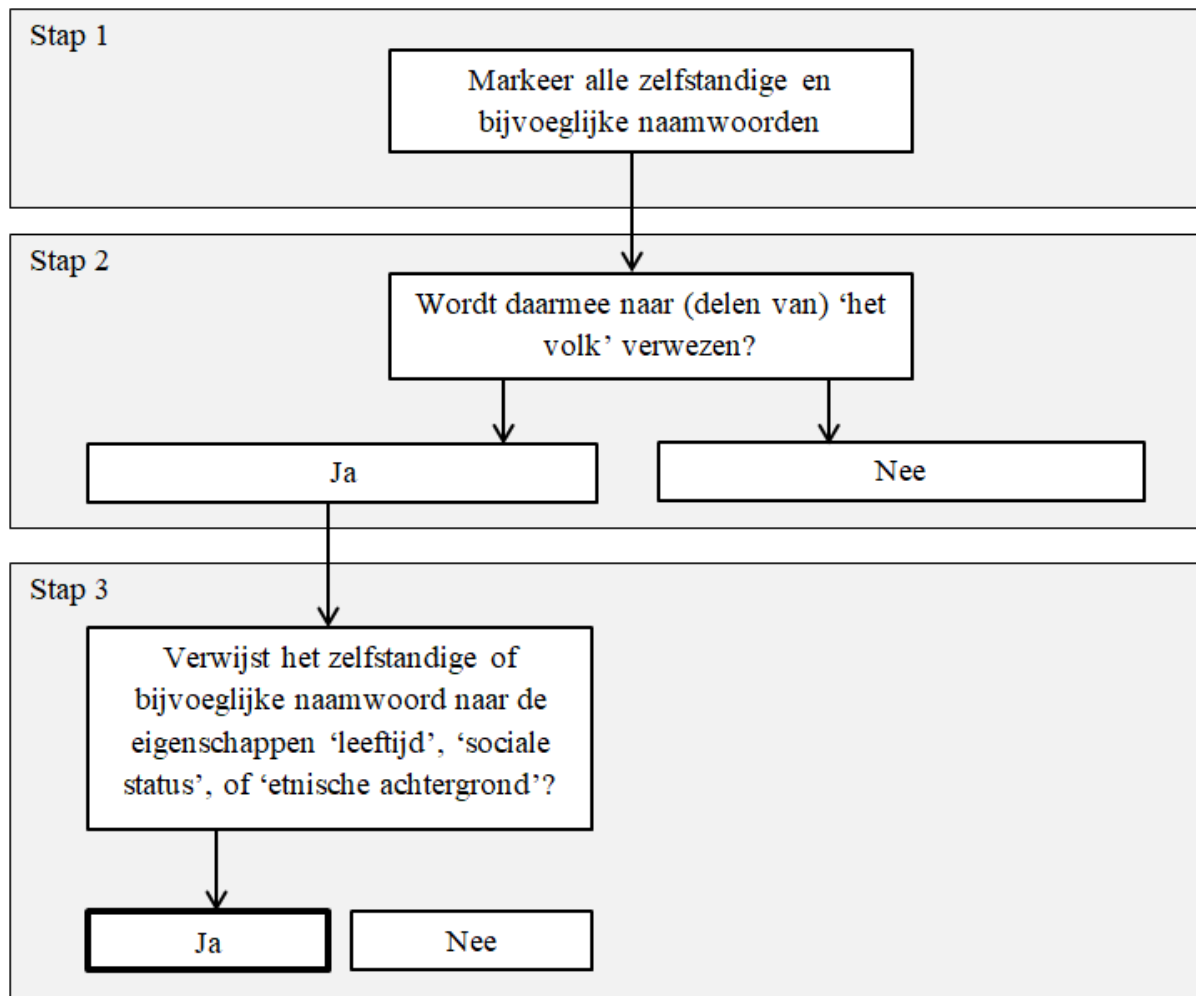
! Enkel wanneer een verwijzing naar het volk werd gecombineerd met een perspectiverend werkwoord (en de combinatie dus in het dikgedrukte vak uitkwam), is deze combinatie gekenmerkt als een ‘verwijzing naar het volk + perspectiverend werkwoord’ en gecodeerd met [PERSWW] (zie Tabel 2).

Monolithisch volk. De mate waarin politici het volk door middel van taalgebruik als monolithisch presenteren, is onderzocht door te kijken naar de gebruikte zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden die worden gebruikt om (delen van) het volk aan te wijzen of te omschrijven. Deze predicaten (de zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden) zijn vervolgens met elkaar vergeleken om te bepalen of zij allemaal naar dezelfde eigenschappen verwijzen of dat er meerdere subgroepen binnen de samenleving mee werden aangeduid.

Het analyseschema voor predicaten ziet er als volgt uit (een toelichting op de stappen volgt na het analyseschema:

¹ Deze voorbeeldwerkwoorden zijn gebaseerd op werkwoorden uit nieuwsartikelen gevonden door Verhagen (2005).

Analyseschema predicaten:

→ STAP 1. Alle zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden worden gemarkeerd (onder predicaten vallen ook nog werkwoorden en voorzetsels, maar deze zijn in het huidige onderzoek achterwege gelaten).

→ STAP 2. De gemarkeerde predicaten (de zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden uit stap 1) worden geanalyseerd. Er wordt vastgesteld of de spreker hiermee naar (delen van) het volk verwijst. Hiervoor wordt gekeken naar de zin, de alinea en de context waarin het predicaat wordt gebruikt.

Neemt de spreker het bijvoorbeeld op voor de mensen waarnaar in stap 1 wordt verwezen of wordt bijvoorbeeld gesteld dat de mensen waarnaar wordt verwezen bepaalde rechten hebben, dan is de kans groot dat deze mensen door de spreker tot 'het volk' worden gerekend.

Alexander Pechtold zegt tijdens de APB van 2015 (D66, 2015) bijvoorbeeld: “Veel *Indonesiërs, Surinamers, Marokkanen* en Turken, goed *geïntegreerd*, leveren al decennia een

waardevolle bijdrage aan onze samenleving. Ook dat mag wel wat meer worden gezegd.”. Uit de (schuingedrukte) predicaten blijkt dat Pechtold het opneemt voor de goed geïntegreerde Indonesiërs, Surinamers, Marokkanen en Turken. Hij spreekt positief over hen en vindt dat ook anderen dat wel eens wat meer mogen doen. De reden om het voor deze mensen op te nemen, is omdat hij vindt dat ze bij ‘het volk’ horen, ze hebben immers al een waardevolle bijdrage geleverd aan de samenleving. Daarnaast stelt Pechtold dat deze mensen ‘goed geïntegreerd’ zijn. Hiermee impliceert hij ook dat ze bij ‘het volk’ horen. De integratie (de toelatingseis) is immers geslaagd.

Predicaten die verwijzen naar groepen die de spreker juist niet als onderdeel van het volk ziet, zijn in deze analyse logischerwijs achterwege gelaten. Het gaat namelijk om het beeld dat de politicus van ‘het volk’ schetst en niet dat van de groepen die hier buiten vallen.

Een voorbeeld hiervan is te vinden in de inbreng van Geert Wilders tijdens de APB van 2015 (PVV, 2015). Wilders zegt bijvoorbeeld: “Elke *nieuwe asielzoeker* kost Nederland 36.000 euro per jaar. Allemaal geld uitgegeven aan *mensen* die nooit een cent hebben bijgedragen.”. In dit stuk worden ook zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden (schuingedrukt) gebruikt om groepen mensen aan te wijzen, maar door de negatieve toon blijkt wel dat Wilders deze groepen niet tot ‘het volk’ rekent. Bovendien plaatst hij middels zijn taalgebruik ‘asielzoekers’ ook duidelijk los van ‘Nederland’. Daarnaast stelt hij dat deze ‘mensen’ ‘nooit een cent hebben bijgedragen’. Dat lijkt een vereiste om bij ‘het volk’ te mogen horen, waar de asielzoekers niet aan voldoen.

→ STAP 3. De gebruikte predicaten die naar (delen van) ‘het volk’ verwijzen (het jargon uit stap 2) worden geanalyseerd. Er wordt geanalyseerd of de predicaten betrekking hebben op één van de volgende drie categorieën: ‘leeftijd’, ‘sociale status’ of ‘etnische achtergrond’.

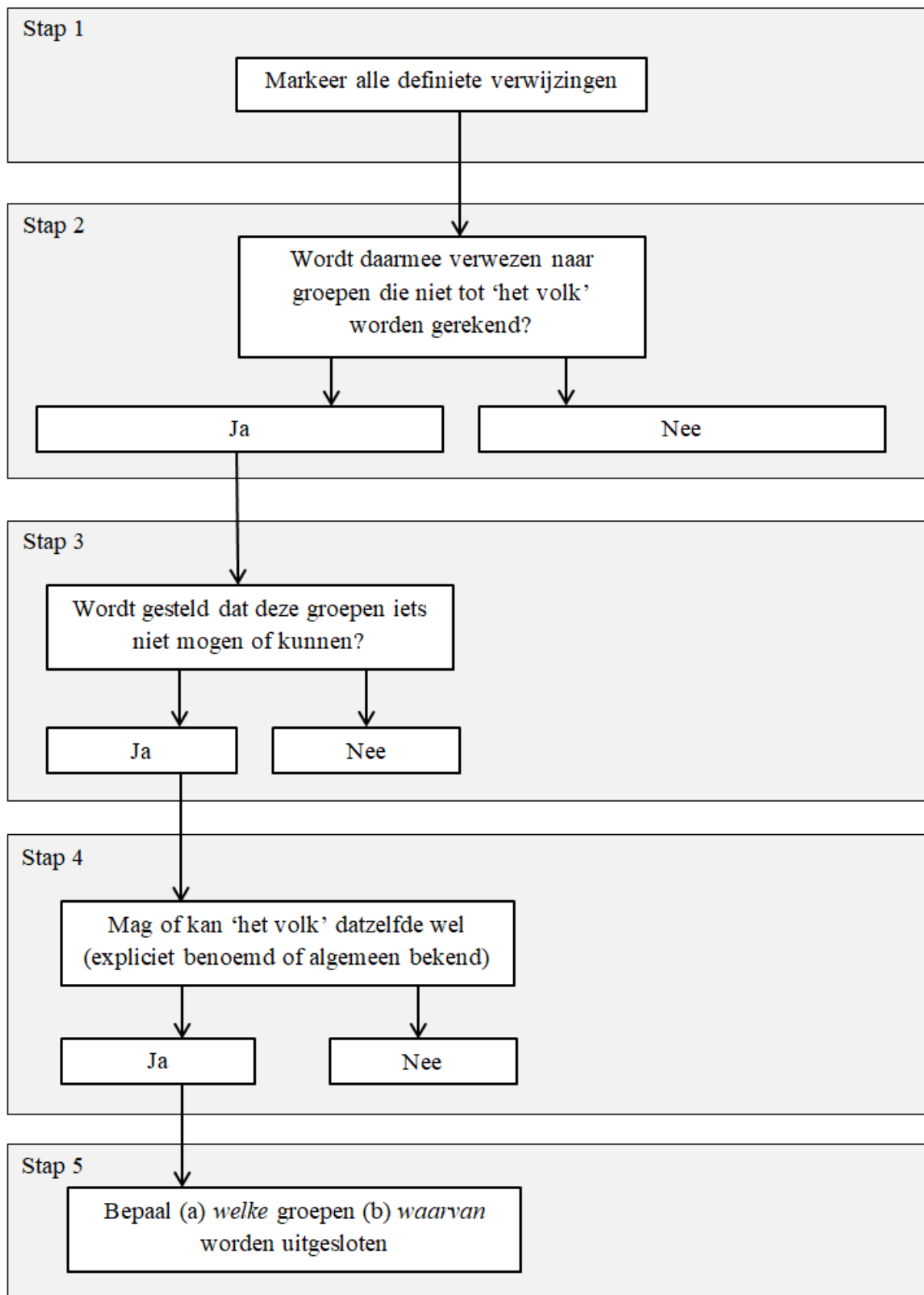
Niet alle predicaten zijn dus in de analyse meegenomen. Predicaten als ‘mensen’, ‘burgers’ of ‘kiezers’ maken bijvoorbeeld niet duidelijk welke groepen binnen de samenleving tot ‘het volk’ worden gerekend. En Artikel 1 van de Nederlandse Grondwet stelt dat discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, niet is toegestaan. Hieruit blijkt dat er verschillen in de samenleving bestaan wat betreft deze eigenschappen (anders zou discriminatie ook niet eens mogelijk zijn). Of deze bestaande verschillen worden erkend (en als onderdeel van het volk worden gezien) of juist genegeerd (door enkel mensen met specifieke eigenschappen tot ‘het volk’ te rekenen), is afhankelijk van de al dan niet populistische spreker. Naar verwachting is dit

verschil ook terug te zien in het taalgebruik van (niet-)populistische sprekers. Het huidige onderzoek heeft daarom predicaten geanalyseerd die naar enkele van zulke eigenschappen verwezen, namelijk: leeftijd, sociale status en etnische achtergrond. Naast algemene predicaten (mensen, burgers), zijn ook andere categorieën op basis waarvan discriminatie mogelijk is, zoals politieke gezindheid of ras, zijn in het huidige onderzoek door de beperkte omvang achterwege gelaten.

! Enkel de zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden die naar (delen van) ‘het volk’ verwijzen en onder ‘leeftijd’, ‘sociale status’ of ‘etnische achtergrond’ te plaatsen zijn (en dus in het dikgedrukte vak vallen), zijn gecodeerd met [PRED] (zie Tabel 2).

Uitsluitingsstrategieën. Een eerste stap in het onderzoeken of Geert Wilders in zijn taalgebruik meer uitsluitingsstrategieën gebruikt voor groepen die in zijn ogen afwijken van ‘het volk’ dan Alexander Pechtold dat doet, is kijken naar het gebruik van definiete verwijzingen. Met behulp van een definiete verwijzing kan een spreker namelijk een afgebakende groep aanwijzen. Om vervolgens te bepalen of de door de spreker gecreëerde groepen ook aan een uitsluitingsstrategie worden onderworpen, is ook een tweede component nodig, namelijk de daadwerkelijke uitsluiting. Het analyseschema voor uitsluitingsstrategieën ziet er als volgt uit (een toelichting op de stappen volgt na het analyseschema):

Analyseschema uitsluitingsstrategieën:

→ STAP 1. Alle definiëte verwijzingen worden gemarkeerd. Hieronder vallen bepaalde lidwoorden ('de' / 'het'), aanwijzende voornaamwoorden ('deze' / 'die' / 'dit' / 'dat'), bezittelijke voornaamwoorden ('mijn' / 'uw' / 'hun' / 'ons' / 'onze'), bepaalde telwoorden (getallen) en onbepaalde voornaamwoorden (zoals 'ieder' of 'elk') (Van Leeuwen, 2015).

→ STAP 2. De gemarkeerde definiëte verwijzingen (uit stap 1) worden geanalyseerd. Enkel de definiëte verwijzingen naar groepen die door de spreker niet tot 'het volk' worden gerekend, zijn verder geanalyseerd, aangezien specifiek de uitsluiting van deze groepen wordt onderzocht.

Het analyseren of de groepen waarnaar verwezen wordt (uit stap 1) wel of niet bij 'het volk' worden gerekend, gebeurt wederom door te kijken naar de zin, alinea en context waarin de verwijzing wordt gebruikt. (Hier geldt de omgekeerde redentatie als bij stap 2 van het analyseschema voor 'monolithisch volk'.) Wanneer negatief wordt gesproken over de groepen waarnaar wordt verwezen (uit stap 1 van het huidige analyseschema), of zij bijvoorbeeld worden buitengesloten, is de kans groot dat zij volgens de spreker niet bij 'het volk' horen. Een voorbeeld hiervan is bijvoorbeeld te vinden in de inbreng van Geert Wilders tijdens de APB van 2015 (PVV, 2015). Hier stelt Wilders:

“Daar moeten we het hier vandaag over hebben. Over de tikkende tijdbom die ons hier in Nederland bedreigt. 3100 asielzoekers vorige week. Laat die minister uit Libanon gelijk hebben, dan hebben we niet alleen 3100 asielzoekers naar binnen gehaald, maar dan zitten daar 60 terroristen tussen. In één week. We moeten Nederland, dat is toch onze taak, daarom zijn wij gekozen door onze kiezers, weer veilig maken.”

Uit de rest van de tekst, blijkt dat de groepen waarnaar gerefereerd wordt met een (schuingedrukte) definiëte verwijzing, buiten 'het volk' worden geplaatst. Wilders stelt namelijk dat Nederland weer veilig moet worden en impliceert dat dat alleen kan zonder deze asielzoekers en terroristen. Deze groepen mensen horen er dan ook niet bij. Daarbij benoemt hij deze groep echt als een aparte groep los van 'Nederland'. Door de asielzoekers als een aparte groep te benoemen, plaatst hij deze groep ook los van 'Nederland'.

→ STAP 3. Wordt met definiëte verwijzingen naar groepen verwezen die de spreker niet tot 'het volk' rekent (ja-vak uit stap 2), dan wordt vastgesteld of de spreker deze groepen ook uitsluit. Om dit te bepalen, wordt eerst bekeken of de spreker stelt dat de groepen uit stap 2 iets niet mogen, iets niet kunnen of op een andere manier de toegang tot zaken wordt

ontzegd. Woorden die uitsluiting aan kunnen duiden zijn bijvoorbeeld: ‘er niet bij horen’, ‘niet mogen’, ‘uitsluiten’, ‘weg moeten’, ‘ontzeggen’ en ‘afpakken’.

→ STAP 4. Wordt een groep (waarnaar definiert wordt verwezen en die door de spreker niet tot ‘het volk’ wordt gerekend) ergens van uitgesloten (ja-vak uit stap 3), dan wordt geanalyseerd of ‘het volk’ (zoals de spreker dit ziet) hetzelfde juist wel mag of kan. Dit kan expliciet worden benoemd, maar kan ook algemeen bekend zijn. Een voorbeeld waaruit blijkt dat algemeen bekend is dat het volk niet wordt uitgesloten, is te zien bij de volgende stap (stap 5).

→ STAP 5. Is er sprake van een definiete verwijzing naar een groep die de spreker niet tot ‘het volk’ rekent en wordt deze groep uitgesloten van zaken waar ‘het volk’ (zoals de spreker dat niet) wel toegang tot heeft, dan wordt bepaald (a) welke groepen (b) waarvan worden uitgesloten. Om te bepalen (a) welke groepen worden uitgesloten, kijk je naar het woord of de woorden die volgen op de definiete verwijzing. In het voorbeeld van stap 3 zijn dat bijvoorbeeld ‘asielzoekers’ en ‘terroristen’. Om te bepalen (b) waarvan deze groepen worden uitgesloten analyseer je de omringende tekst.

Tijdens de APB van 2015 (PVV, 2015) zegt Wilders bijvoorbeeld wat hij vindt dat er moet gebeuren: “Onze grenzen daadwerkelijk helemaal dicht voor alle asielzoekers en terroristen”. De definiete verwijzing is hier ‘alle’, daarmee wordt verwezen naar ‘asielzoekers en terroristen’. En uit het ‘grenzen dicht’ blijkt uitsluiting. Hieruit blijkt dus dat Wilders (a) alle asielzoekers en terroristen (b) toegang tot Nederland wil ontzeggen. Hij zegt niet expliciet dat ‘het volk’ wel welkom is in Nederland, maar dat is algemeen bekend. Aan de hand van de gebruikte definiete verwijzingen is in het huidige onderzoek dus niet alleen bepaald óf de spreker gebruik maakt van definiete verwijzingen, maar ook welke groepen op deze manier worden aangesproken en gecategoriseerd. Daarnaast is door het analyseren van uitsluitingsstrategieën niet alleen bepaald óf de groepen (die volgens de spreker niet bij ‘het volk’ horen) worden uitgesloten van zaken waarvan het volk niet wordt uitgesloten, maar ook waarvan deze groepen worden uitgesloten..

! Nadat is vastgesteld dat er sprake is van een definiete verwijzing voor groepen die volgens de spreker niet bij ‘het volk’ horen wordt deze verwijzing gecodeerd met [PRED]. Enkel wanneer er ook sprake is van een uitsluitingsstrategie is deze uitsluiting gecodeerd met [UITSL].

Voorbeeldanalyse

Het onderstaande kader (voorbeeldanalyse PVV) illustreert het resultaat van de beschreven procedure voor een speech van Wilders. Wanneer een talig aspect gevonden werd na het uitvoeren van bovenstaande analyses, is de bijbehorende code tussen blokhaken achter het desbetreffende talige aspect gezet. Zowel de code als het woord of de woorden waar de code op sloeg, zijn rood gemaakt. Hierdoor waren ze makkelijk te herkennen en terug te vinden. Bij perspectiverende werkwoorden en uitsluiting is het gebruikte hoofdwerkwoord tussen haken achter de code geschreven. Wanneer een definitieve verwijzing niet werd gecombineerd met uitsluiting is de definitieve verwijzing eerst wel gecodeerd, maar vervolgens in de verdere analyse achterwege gelaten. De definitieve verwijzingen die wel met uitsluitingsstrategieën werden gecombineerd, zijn gebruikt om te achterhalen welke groepen werden uitgesloten. In het onderstaande kader (voorbeeldanalyse PVV) is een fragment van de analyse te zien:

Tekst van Geert Wilders tijdens de Algemene Politieke Beschouwingen 2016 (PVV, 2016a)

Genoeg is genoeg. Vanaf vandaag vechten **we [INCWE]** terug. Keihard. Geen buurthuizen of uitkeringen meer, geen slachtofferrol en geen begrip meer. Wat mij betreft pakken **we [INCWE] iedereen [DEF]** die twee paspoorten heeft en een misdrijf pleegt **het Nederlandse paspoort af [UITSL (afpakken)]** en zetten ze **ons [INCWE] land– ja ons [INCWE] land – uit [UITSL (uitzetten)]**. Als het kan met **hun [DEF]** hele familie. En waar nodig zetten **we [INCWE]**, als de politie het niet meer aankan, ook **ons [INCWE]** leger in om de straten van Nederland veilig te maken en jullie eruit te verjagen. **Wij [INCWE]** gaan winnen. Niet jullie maar **wij [INCWE]**, 100%. En waarom? Omdat dit land van **ons [INCWE]** is.

Voorbeeldanalyse PVV

Resultaten

Nabijheid tot het volk

Om te analyseren in welke mate de sprekers nabijheid tot het volk creëren middels taalgebruik, is gekeken naar het gebruik van inclusief ‘we’ en het gebruik van een verwijzing naar het volk in combinatie met een perspectiverend werkwoord. Geteld is hoe vaak deze talige aspecten werden gebruikt en wat de frequentie per 100 woorden was. Dit is berekend omdat dat vergelijking van de verschillende speeches mogelijk maakt. Voor de berekening van de frequentie zijn bij combinatie ‘verwijzing naar het volk + perspectiverend werkwoord’ enkel de hoofdwerkwoorden van de combinaties geteld, zodat elke combinatie in de

berekening uit één woord bestond en dus even zwaar meetelde. Bovendien zijn de subtypes van Verhagen (2005) gebruikt om te bepalen of de gebruikte werkwoorden perspectiverend te noemen zijn, maar is in de uiteindelijke resultaten geen onderscheid gemaakt tussen deze verschillende subtypes, omdat het huidige onderzoek hier niet om vraagt. Tot slot zijn de speeches van de politici met elkaar vergeleken om te zien of er verschillen waren tussen bijvoorbeeld de Algemene Politieke Beschouwingen en de debatten of dat één speech in sterke mate afweek van de andere speeches van deze politicus wat betreft de mate waarin een bepaald talig aspect werd gebruikt. Op die manier is uitgesloten dat bijvoorbeeld één speech het gemiddelde te sterk beïnvloedde.

Met een t-toets voor onafhankelijke steekproeven is bepaald of het verschil in taalgebruik tussen beide politici significant is. Ook is de effectgrootte berekend. De resultaten van dit kwantitatieve onderzoek zijn te zien in Tabel 3 en Tabel 4.

Tabel 3

Gebruik inclusief 'we'

	Alexander Pechtold	Geert Wilders
APB 2015	22 (0.77)	58 (1.82)
APB 2016	20 (0.80)	105 (3.42)
Debat aanslagen Brussel	11 (1.40)	14 (2.39)
Debat Brexit	5 (0.50)	17 (2.53)
Gemiddelde	14.5 (0.87)	48.5 (2.54)

* Tussen haken aantal x per 100 woorden

Er is een t-toets voor onafhankelijke steekproeven uitgevoerd om het gebruik van inclusief 'we' van Pechtold en Wilders te vergelijken om zo te achterhalen of en in welke mate het verschil significant is. Uit de F-toets van Levene blijkt dat er gelijkheid in variantie bestaat tussen de twee groepen ($F = 0.53, p = .50$). Verder bleek Geert Wilders ($M = 2.54, SD = 0.66$) inclusief 'we' gemiddeld vaker te gebruiken dan Alexander Pechtold ($M = 0.87, SD = 0.38$), zoals te zien is in Tabel 3. Dit verschil bleek bovendien significant: $t(6) = -4.38, p < .01, CI = [-2.61, -0.74], d = 3.10$.

Tabel 4

Gebruik perspectiverend werkwoord in combinatie met verwijzing naar het volk

	Alexander Pechtold	Geert Wilders
APB 2015	2 (0.07)	11 (0.34)
APB 2016	3 (0.12)	5 (0.16)
Debat aanslagen Brussel	0 (0.00)	1 (0.17)
Debat Brexit	0 (0.00)	1 (0.15)
Gemiddelde	1.25 (0.05)	4.50 (0.20)

* Tussen haken aantal x per 100 woorden

Er is een t-toets voor onafhankelijke steekproeven uitgevoerd om het gebruik van een verwijzing naar het volk in combinatie met een perspectiverend van Pechtold en Wilders te vergelijken. Uit de F-toets van Levene blijkt wederom gelijkheid in variantie tussen de twee groepen ($F = 0.64, p = .46$). Geert Wilders ($M = 0.20, SD = 0.10$) bleek gemiddeld vaker een perspectiverend werkwoord in combinatie met een verwijzing naar het volk te gebruiken dan Alexander Pechtold ($M = 0.05, SD = 0.06$), zoals te zien is in Tabel 4. En ook dit verschil bleek significant: $t(6) = -2.93, p < .05, CI = [-0.29, -0.03], d = 1.82$.

Monolithisch volk

Om te analyseren in welke mate de politici het volk als monolithisch zien, is gekeken naar de gebruikte predicaten (meer specifiek de zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden) waarmee naar het volk, of delen van het volk, is verwezen

Om vast te stellen of Geert Wilders het volk door middel van taalgebruik als meer monolithisch voorstelt dan Alexander Pechtold, is geanalyseerd of de gebruikte predicaten (voor de categorieën ‘leeftijd’, ‘sociale status’ en ‘etnische achtergrond’) naar dezelfde groep of juist naar verschillende groepen binnen het volk verwezen. Wordt bijvoorbeeld enkel naar ‘ouderen’ verwezen, dan wordt het volk (in elk geval wat betreft leeftijd) als een monolithisch geheel zonder interne verschillen gezien. Het kenmerk van populisme dat stelt dat een populist ‘het volk’ als monolithisch ziet, wordt dan herkend in de gebruikte predicaten. Verwijst de spreker bijvoorbeeld naar ‘ouderen’, ‘jongeren’, ‘kinderen’ en ‘dertigers’, dan geeft dit aan dat de spreker het volk (in elk geval wat betreft leeftijd) als een divers geheel mét interne verschillen ziet.

De geanalyseerde predicaten zijn in Tabel 5 tevens geordend per besproken categorie om zo een beter inzicht te geven in de overeenkomsten en verschillen en dus de mate waarin het volk als monolithisch wordt gezien.

Tabel 5

Gebruikte predicaten voor (delen van) het volk

Predicaten		Politici	
Categorie	Woord	Alexander Pechtold	Geert Wilders
Leeftijd	50-plussers	1	
	Oudere(n)	2	6
	Jongeren	2	
	Kinderen	2	
	(alle) generaties	1	
	<i>Categorie totaal</i>	8	6
Sociale status	Werklozen	2	1
	Zzp'ers	2	
	Winkeliers		1
	Agenten		1
	Verpleegkundigen		1
	Vrachtwagenchauffeurs		1
	Gepensioneerden		1
	Arbeidshandicap	1	
	Beperking	1	
	Best opgeleide	1	
	Laaggeletterd	1	
	Schoolkinderen		1
	<i>Categorie totaal</i>	8	7
	Etnische achtergrond	Nederland(se/-er(s))	4
Indonesiërs		1	
Surinamers		1	
Marokkanen		1	
Turken		1	
Geïntegreerd(e)		2	
Vluchtelingen		1	
Niet-westerse achtergrond		1	
Joden			1
<i>Categorie totaal</i>		12	41
Totaal		28	54

* De getallen geven aan hoe vaak de predicaten in totaal (in de vier speeches) zijn gebruikt

Uit Tabel 5 zijn verschillende zaken af te leiden wat betreft het al dan niet monolithische beeld dat de politici van het volk schetsen. Wanneer naar de predicaten betreffende de leeftijd wordt gekeken, valt op dat Wilders alleen de 'ouderen' aanspreekt (en één enkele keer schoolkinderen, terug te vinden onder de categorie 'sociale status'), terwijl Pechtold over verschillende leeftijdscategorieën spreekt.

Ook in de categorie ‘sociale status’ zijn er verschillen te ontdekken. Zo heeft Wilders het één keer over werklozen, maar verder wordt alleen gesproken over mensen in loondienst en gepensioneerden (mensen die dus vroeger wel hebben gewerkt). Hiernaast spreekt Wilders niet over opleidingsniveau, alleen één keer over ‘schoolkinderen’. Pechtold schetst echter een gevarieerder beeld van ‘het volk’ wat betreft zowel werk als opleiding. Zo heeft Pechtold het bijvoorbeeld over werklozen aan de ene kant en zzp’ers aan de andere kant. Maar ook spreekt hij over de ‘best opgeleide’ mensen én laaggeletterden. Net zoals ook mensen met een arbeidshandicap of een beperking worden genoemd.

Maar het grootste verschil kan misschien nog wel worden gevonden wanneer men kijkt naar de ‘etnische achtergrond’. Wat land van herkomst betreft, spreekt Geert Wilders enkel over Nederlanders en dit doet hij zelfs veertig keer in totaal. Pechtold spreekt slechts vier keer over het zelfstandig naamwoord ‘Nederlander(s)’ of het bijvoeglijk naamwoord ‘Nederlandse’ en benoemt hiernaast ook verschillende andere achtergronden. Er is dus zowel een verschil in het aantal achtergronden dat wordt benoemd als in de nadruk die op een Nederlandse achtergrond wordt gelegd door dit meer of minder frequent te noemen.

Uitsluitingsstrategieën

Om te bepalen welke groepen los van ‘het volk’ (zoals gezien door de spreker) werden geplaatst, is gekeken naar het gebruik van definiëte verwijzingen. Hiernaast is ook gekeken of en waarvan deze groepen (waarnaar definiëte is verwezen) zijn uitgesloten. Voor het berekenen van de mate waarin uitsluitingsstrategieën zijn gebruikt (de frequentie per honderd woorden), is (net als bij de perspectiverende werkwoorden) enkel het hoofdwerkwoord van de uitsluiting geteld (bijvoorbeeld het ‘*afpakken*’ van het paspoort).

Pechtold maakt geen enkele keer gebruik van uitsluitingsstrategieën, maar Wilders gebruikte uitsluitingsstrategieën in alle vier de geanalyseerde speeches. Zo stelt Wilders tijdens de APB van 2015 (PVV, 2015) dat de grenzen van Nederland dicht moeten voor alle asielzoekers en terroristen. Tijdens de APB van 2016 (PVV, 2016a) zegt Wilders eerst dat “we niet tolerant zijn tegen diegenen die ons land kapot maken”. Daarna stelt Wilders dat we “iedereen die twee paspoorten heeft en een misdrijf pleegt” het Nederlandse paspoort af moeten pakken én, als derde vorm van uitsluiting in deze speech, ook ons land uit moeten zetten. Tijdens het debat over de aanslagen in Brussel stelt Wilders dat de Islam er niet bij hoort. En tijdens het debat over de Brexit (PVV, 2016b) pleit Wilders voor het verlaten van de EU omdat terroristen dan buiten het land gehouden kunnen worden door grenzen te sluiten.

De frequentie van het gebruik van uitsluitingsstrategieën is terug te vinden in Tabel 6. Een overzicht van de gebruikte uitsluitingsstrategieën door Wilders is te vinden in Tabel 7.

Tabel 6

Gebruik uitsluitingsstrategieën voor groepen die met een definiëte verwijzing buiten ‘het volk’ worden geplaatst

	Alexander Pechtold	Geert Wilders
APB 2015	0 (0.00)	1 (0.03)
APB 2016	0 (0.00)	3 (0.10)
Debat aanslagen Brussel	0 (0.00)	1 (0.17)
Debat Brexit	0 (0.00)	1 (0.15)
Gemiddelde	0.0 (0.00)	1.50 (0.11)

* Tussen haken aantal x per 100 woorden

Tabel 7

Gebruikte uitsluitingsstrategieën voor groepen die door Geert Wilders met een definiëte verwijzing buiten ‘het volk’ worden geplaatst

	Welke groepen?	Waarvan uitgesloten?
APB 2015	- Asielzoekers en terroristen	- Toelating tot Nederland (grenzen moeten <i>gesloten</i>)
APB 2016	- Turken en Marokkanen met een dubbel paspoort die ons land kapot maken - Iedereen die twee paspoorten heeft en een misdrijf pleegt	- Tolerantie (<i>zijn</i> ‘we’ volgens Wilders tegen iedereen, maar <i>niet</i> tegen deze groep) - Nederlands paspoort (moet worden <i>afgepakt</i>) en verblijf in Nederland (moeten het land worden <i>uitgezet</i>)
Debat aanslagen Brussel	- De Islam	Nederland (<i>hoort niet</i> bij ‘ons’)
Debat Brexit	- Terroristen	- Toelating tot Nederland (grenzen moeten <i>sluiten</i>)

* Schuinedrukte woord geeft aan waaruit uitsluiting blijkt, onderstreepte woord is hoofdwerkwoord

Conclusie

De resultaten van het huidige onderzoek geven aanleiding tot het trekken van enkele voorzichtige conclusies. Aan de hand hiervan kan de onderzoeksvraag ‘Zijn de kenmerkende eigenschappen (1 en 3) van populisme terug te vinden in aspecten van het taalgebruik van populistische politici (in vergelijking met niet-populistische politici)?’ worden beantwoord.

De eerste deelvraag luidt: ‘Blijkt uit het taalgebruik van een populistische leider meer nabijheid tot het volk dan uit het taalgebruik van een niet-populistische leider?’. Een nabije opstelling tot het volk is namelijk het eerste kenmerk van populisme (Jagers & Walgrave, 2007). Maar op welke manier deze nabije houding exact in taalgebruik te herkennen is, was nog niet volledig duidelijk.

Van Leeuwen (2015) heeft al eerder onderzoek gedaan naar de verschillen in taalgebruik tussen Wilders en Pechtold wat betreft een al dan niet nabije opstelling tot het volk. Van Leeuwen analyseerde onder andere het gebruik van inclusief ‘we’ en de combinatie ‘verwijzing naar volk + perspectiverend werkwoord’. Wat betreft het inclusief ‘we’ gaf Van Leeuwen enkel voorbeelden (kwalitatief), terwijl het huidige onderzoek juist cijfers geeft (kwantitatief). Deze cijfers laten zien dat Wilders en Pechtold significant verschillen wat betreft het gebruik van inclusief ‘we’.

De resultaten van Van Leeuwen aangaande de mate waarin Wilders en Pechtold verschillen wat betreft het gebruik van de combinatie ‘verwijzing naar volk + perspectiverend werkwoord’ waren niet eenduidig (en voor speeches uit 2008 was het verschil niet significant). Het huidige onderzoek draagt aan de analyse van Van Leeuwen bij door dit taalgebruik opnieuw te analyseren. De verschillen in de mate waarin de combinatie ‘verwijzing naar volk + perspectiverend werkwoord’ wordt gebruikt, zijn in het huidige onderzoek significant en in de verwachte richting. Hiermee draagt het huidige onderzoek bij aan een eenduidiger resultaat.

Uit de resultaten blijkt dat Geert Wilders zowel inclusief ‘we’ als de combinatie ‘verwijzing naar volk + perspectiverend werkwoord’ significant vaker gebruikt dan Alexander Pechtold. Dit betekent dat de nabije opstelling tot het volk (een indruk op macroniveau die kenmerkend is voor populist) dus ook op microniveau in taalgebruik te herkennen is. Het taalgebruik van Wilders (populist) verschilde namelijk significant van het taalgebruik van Pechtold (niet-populist) wat betreft inclusief ‘we’ en ook wat betreft verwijzingen naar het volk in combinatie met een perspectiverend werkwoord. Hieruit blijkt dat een nabije opstelling ten opzichte van het volk te herkennen is in deze twee soorten taalgebruik (inclusief

‘we’ en verwijzing naar het volk in combinatie met een perspectiverend werkwoord) en de eerste hypothese kan worden bevestigd.

De tweede deelvraag betreft de mate waarin de politici ‘het volk’ door middel van taal als monolithisch presenteren. Verwacht werd dat predicaten die door Geert Wilders worden gebruikt om het volk (zoals hij dat ziet) te omschrijven, van toepassing zijn op slechts één monolithische groep en die van Alexander Pechtold niet altijd. De zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden (predicaten) die de politici hebben gebruikt om (delen van) het volk te omschrijven, zijn hiervoor geanalyseerd. In dit kwalitatieve onderzoek zijn door de beperkte omvang van het onderzoek enkel de zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden geanalyseerd die betrekking hadden op ‘leeftijd’, ‘sociale status’ of ‘etnische achtergrond’. Samenvattend, kan worden gesteld dat ook de tweede hypothese kan worden bevestigd. Geert Wilders omschrijft ‘het volk’ met name als Nederlands (etnische achtergrond), met daarnaast een nadruk op ouderen (leeftijd) en mensen die een baan hebben of hebben gehad (sociale status). Pechtold spreekt daarentegen over een veel gevarieerder volk met interne verschillen op het gebied van leeftijd, sociale status én etnische achtergrond.

Uit deze kwalitatieve analyse blijkt dus dat het beeld dat ‘het volk’ een monolithisch geheel is (een kenmerk van populisme) te herkennen is in de gebruikte predicaten. Hiermee vult het huidige onderzoek het onderzoek van Van Leeuwen (2015) aan. Van Leeuwen heeft namelijk wel onderzoek gedaan naar hoe kenmerken van populisme op macroniveau in verschillende vormen van taalgebruik op microniveau te herkennen zijn, maar heeft het derde kenmerk niet meegenomen in zijn onderzoek. Het huidige onderzoek is, met kwalitatief onderzoek naar hoe het derde kenmerk in taalgebruik te herkennen is, dan ook een relevante aanvulling op Van Leeuwen (2015).

Daarbij is het ook belangrijk om op te merken dat deze analyse niet alleen de verwachte resultaten oplevert, maar ook een nieuw analyse-instrument laat zien. Er bestond namelijk nog geen analyse-instrument voor het onderzoeken of ook het eerste component (deel a) van het derde kenmerk van populisme in taalgebruik te herkennen is. Het opgestelde analyse-instrument kan ook toekomstig onderzoek helpen bij het herkennen welk beeld een spreker van ‘het volk’ heeft. Bovendien wordt er met de opgestelde analyseschema’s een startpunt geïntroduceerd voor vervolgonderzoek dat de analyseschema’s verder kan ontwikkelen. Dat dit belangrijk is, benadrukte Van Leeuwen (2015) al door te stellen dat er in de Nederlandse onderzoekswereld behoefte is aan meer ‘stijlanalyses op taalkundige grondslag’. Deze vorm van onderzoek, waar het huidige onderzoek ook onder valt, heeft als

doel te onderzoeken hoe formuleringskeuzes de luisteraars of lezers van een tekst beïnvloeden (Van Leeuwen, 2015). Het is relevant om te weten hoe taal wordt of kan worden ingezet aangezien het doel van politieke speeches is om het publiek te overtuigen.

De derde en laatste deelvraag is opgesteld om te achterhalen of er een verschil te vinden is wat betreft het gebruik van uitsluitingsstrategieën in het taalgebruik van populisten versus niet-populisten. Om deze vraag te beantwoorden is een derde hypothese opgesteld: Geert Wilders gebruikt vaker een definiëte verwijzing naar een groep (die volgens de spreker afwijkt van ‘het volk’) in combinatie met een uitsluitingsstrategie dan Alexander Pechtold. Uit de analyse is gebleken dat beide politici definiëte verwijzingen voor afwijkende groepen gebruiken, maar alleen Wilders ook uitsluitingsstrategieën voor deze groepen gebruikt door te stellen dat ze bijvoorbeeld iets niet mogen of kunnen terwijl ‘het volk’ dit wel mag of kan. Wanneer er sprake was van een uitsluitingsstrategie is ook vastgesteld (a) welke groepen (b) waarvan werden uitgesloten. Samengevat, kan worden gesteld dat Wilders vooral op basis van etnische achtergrond (de ‘welke groepen’-vraag) rechtvaardigt dat groepen niet in Nederland mogen verblijven (de ‘waarvan uitgesloten’-vraag). Deze etnische achtergrond bleek voor Wilders ook al een belangrijk punt bij het bepalen wie er juist wel bij ‘het volk’ horen. Dit betekent bovendien dat ook het tweede component van het derde kenmerk (het uitsluiten van groepen die niet bij ‘het volk’ horen) op microniveau in taalgebruik kan worden herkend.

Ook het onderzoeken van de derde hypothese heeft geleid tot een analyse-instrument dat in toekomstig onderzoek kan worden gebruikt. Met behulp van het ontwikkelde analyse-instrument kan ook het tweede component (deel b) van het derde kenmerk van populisme in taalgebruik worden herkend. Ook hiermee wordt dus de eerdere wetenschappelijke bijdrage van Van Leeuwen (2015) aangevuld, waar volgens Van Leeuwen behoefte aan is.

Met behulp van de antwoorden op de drie deelvragen kan ook de onderzoeksvraag worden beantwoord. De resultaten van de kwantitatieve (kenmerk 1) en kwalitatieve (kenmerk 3) analyses geven samen aanleiding om te stellen dat de kenmerkende eigenschappen van populisme (macroniveau) in verschillende aspecten van taalgebruik (microniveau) van populistische politici (in vergelijking met niet-populistische politici) te herkennen zijn. In de hierop volgende discussie wordt een kritische blik op de resultaten geworpen en worden aanbevelingen voor vervolgonderzoek gedaan.

Discussie

Interpretatie

Het huidige onderzoek heeft aangetoond dat voorzichtig de conclusie mag worden getrokken dat kenmerkende eigenschappen van populisme te herkennen zijn in het taalgebruik van populisten (in vergelijking met niet-populisten). Dit is in lijn met de opgestelde hypotheses.

Het antwoord op de eerste onderzoeksvraag komt deels overeen met de resultaten van Van Leeuwen (2015), waarop de analysemethode is gebaseerd. Van Leeuwen besprak enkel voorbeelden (kwalitatief) van het gebruik van inclusief 'we', terwijl het huidige onderzoek aantoont dat er ook statistisch significante verschillen (kwantitatief) tussen de twee politici te vinden zijn. Daarnaast vond Van Leeuwen tussen de geanalyseerde speeches van Wilders en Pechtold van 2008 geen significante verschillen wat betreft het gebruik van de combinatie 'verwijzing naar het volk + perspectiverend werkwoord', maar tussen de speeches van 2009 wel. Het huidige onderzoek vond ook een significant verschil wat betreft de mate waarin deze combinatie werd gebruikt. Dit geeft aanleiding om aan te nemen dat de indruk van een nabije opstelling tot het volk niet altijd, maar wel vaak (deels) in de combinatie 'verwijzing naar volk + perspectiverend werkwoord' kan worden herkend. Maar meer bevestigend vervolgonderzoek zou deze bevindingen sterker maken.

Wat betreft de tweede en derde hypothese was het noodzakelijk een helder analyse-instrument te ontwikkelen zodat de analyse ook reproduceerbaar is voor toekomstig onderzoek. Hiermee wordt deels voldaan aan de door Van Leeuwen (2015) aangekaarte behoefte aan meer stijlanalyses op taalkundige grondslag. Aan de hand van deze analyses kan men steeds meer inzicht verkrijgen in hoe verschillende keuzes wat betreft taalgebruik een effect kunnen hebben op het publiek. Deze analyses helpen namelijk bij het leggen van verbanden tussen de indruk die een tekst op macroniveau geeft en het taalgebruik waarin deze indrukken op microniveau te herkennen zijn. Met behulp van de ontwikkelde analyse-instrumenten konden bovendien ook de tweede en derde hypothese worden bevestigd en werd voortgeborduurd op het onderzoek van Van Leeuwen.

Het huidige onderzoek is dan ook wetenschappelijk relevant omdat het bijdraagt aan een behoefte in de onderzoekswereld op het gebied van stijlanalyses in de Nederlandse taal. Daarnaast is het herkennen van populistisch taalgebruik ook maatschappelijk relevant omdat dit mensen in staat stelt gemakkelijker, sneller en beter aan te wijzen waar populistische kenmerken in taalgebruik te herkennen zijn. Met de grote invloed die politieke speeches

hebben, is het voor hoorders van deze speeches zinvol om te weten hoe taal door populisten wordt ingezet om een bepaald effect bij het publiek te bereiken.

Implicaties

Het huidige onderzoek heeft een antwoord gegeven op de onderzoeksvraag en verschillen tussen het taalgebruik van Wilders en Pechtold blootgelegd, maar de grootste bijdrage is te vinden in de ontwikkeling van analyse-instrumenten. In het huidige onderzoek is getracht een analyse-instrument te ontwerpen voor zowel taalgebruik indicatief voor het begrip ‘monolithisch’ als voor taalgebruik duidend op uitsluiting, omdat de ontwikkelde analyse-instrumenten het mogelijk maakten de deelvragen en onderzoeksvraag te beantwoorden. Deze analyse-instrumenten zijn nog te verbeteren, maar vormen wel een begin waar toekomstige onderzoekers hun voordeel mee kunnen doen. In de toekomst kan met name de operationalisering van uitsluiting, die onder de derde onderzoeksvraag valt, nog verbeterd worden. In het huidige onderzoek werd namelijk enkel uitsluiting gecodeerd wanneer een bepaalde groep (1) met een definiete verwijzing werd aangesproken en (2) werd uitgesloten van zaken waar ‘het volk’ niet van werd uitgesloten (expliciet benoemd of algemeen bekend). Bij het analyseren van de speeches bleek echter dat Wilders ook regelmatig groepen uitsluit zonder met een definiete verwijzing naar deze groepen te refereren. Zo zei Wilders onder andere ‘mensen met een dubbele nationaliteit het land uit’ te willen wanneer zij een misdrijf plegen (PVV, 2016a). Toekomstig onderzoek zou de definiete verwijzingen achterwege kunnen laten of kunnen aanvullen met predicaten (wat in het voorbeeld hierboven ‘*mensen* (met een dubbele nationaliteit)’ zou zijn) wanneer de uitsluitingsstrategieën worden onderzocht. Op deze manier kan een vollediger beeld van de gebruikte uitsluitingsstrategieën worden geschetst.

Beperkingen

Uit de resultaten van het huidige onderzoek blijkt dat de kenmerkende eigenschappen (1 en 3) van populisme, zoals opgesteld door Jagers en Walgrave (2007) te herkennen zijn in het taalgebruik in populistische politieke speeches bij voorgestelde interpretatie van linguïstische expressies. Toch dient deze conclusie met enige voorzichtigheid te worden getrokken.

De eerste kritische noot is dan ook gericht op de beperkte generaliseerbaarheid van de conclusie en betreft het aantal speeches dat is geanalyseerd. Per politicus zijn vier speeches geanalyseerd, waarvan twee lange (APB’s) en twee korte (debatten). Hierdoor zijn ook de (delen van) populistische kenmerken slechts in lage aantallen teruggevonden in het taalgebruik in de geanalyseerde speeches. Bovendien is in Tabel 4 (betreffende de combinatie

‘verwijzing naar volk + perspectiverend werkwoord’) te zien dat het gemiddelde van Wilders met name wordt beïnvloed door één speech tijdens de APB van 2015 (de frequentie wijkt echter niet meer dan twee standaarddeviaties af van het gemiddelde, waardoor deze speech wel is meegenomen in de berekeningen). Het kleine aantal speeches en de beperkte mate waarin de onderzochte kenmerken zijn teruggevonden, betekenen dat hoewel de resultaten aanleiding geven voor het bevestigen van de drie hypothesen, men voorzichtig moet zijn met het generaliseren van deze conclusie. De uitkomst is door deze beperkte data namelijk niet zonder meer breder toe te passen. Het analyseren van meer speeches op dezelfde wijze is dan ook een welkome aanvulling en zou bijdragen aan een meer solide resultaat.

Ook is het goed om op te merken dat in dit onderzoek Geert Wilders is gebruikt om het taalgebruik van populisten te analyseren en Alexander Pechtold voor dat van niet-populisten. Dit heeft namelijk ook gevolgen voor de generaliseerbaarheid van de uitkomst van het onderzoek. Zo zijn de resultaten niet zonder meer toepasbaar op alle populist en niet-populisten, aangezien het resultaat mogelijk enkel voor deze twee politici geldt. Toekomstig onderzoek naar andere populistische en niet-populistische politici zou uit moeten wijzen of de resultaten ook voor andere populist en niet-populisten gelden, wat bij zou dragen aan de generaliseerbaarheid van de resultaten.

Tot slot heeft ook het ontbreken van een tweede codeur en het feit dat er niet blind gecodeerd is een vermelding. Zoals Van Leeuwen (2015) ook al aanhaalde, is het volledig betrouwbaar analyseren van taalgebruik lastig. Zelfs bij kwantitatief onderzoek (zoals naar het eerste kenmerk van populisme in het huidige onderzoek) komt namelijk een kwalitatieve analyse kijken. Zo berust het bepalen of inclusief ‘we’ naar ‘spreker + volk’ of ‘spreker + politiek’ verwijst bijvoorbeeld op een interpretatie van de context door de codeur. Het is dan ook lastig om in dit soort onderzoek met een tweede codeur te werken, aangezien het ingewikkeld is om in hoge mate overeenstemming tussen de eerste en tweede codeur te bereiken. Het nadeel van één codeur is volgens Van Leeuwen echter dat dit mogelijk tot idiosyncrasieën in de analyse kan leiden. Maar wanneer deze zich steeds op dezelfde manier voordoen in alle teksten, doet dit niks af aan de vergelijking van de verschillende speeches. De verschillen tussen de verschillende speeches blijven dan namelijk gelijk. Bovendien zijn de analyseschema’s in dit onderzoek gedetailleerd uitgewerkt met de bedoeling een analyse-instrument te ontwikkelen dat bij verschillende codeurs tot dezelfde resultaten zou leiden. Door goede operationalisering zou het ontbreken van een tweede codeur niet afdoen aan de betrouwbaarheid van de resultaten, aangezien deze tot dezelfde resultaten zou komen. In

vervolgonderzoek zou er wel voor gekozen kunnen worden om blind te coderen, zodat er niet sturend naar verschillende vormen van taalgebruik in de speeches van een populist wordt gezocht. De analyse wordt dan mogelijk objectiever uitgevoerd.

Aanpassing en uitbreiding analyse

Het huidige onderzoek was beperkt in omvang, waardoor slechts van een beperkt aantal vormen van taalgebruik is geanalyseerd of de kenmerken van populisme daarin te herkennen zijn. Dit biedt nog ruimte voor vervolgonderzoek. Mogelijk zijn de verschillende kenmerken van populisme namelijk in meer vormen van taalgebruik te herkennen.

Ook het onderzoek van Van Leeuwen naar de gecreëerde afstand tot de elite (het tweede kenmerk van populisme) biedt nog ruimte voor toekomstig onderzoek. In het huidige onderzoek is het gebruik van inclusief 'we' met behulp van kwantitatief onderzoek geanalyseerd, waarmee juist nabijheid werd gecreëerd. Om te analyseren of er sprake is van het creëren van afstand tot het publiek (wat in het geval van het tweede kenmerk niet het volk, maar juist de elite zou zijn) kan ook gekeken worden naar het gebruik van inclusief 'we'. In dat geval kan er worden verwacht dat een niet-populist juist significant meer inclusief 'we' gebruikt dan een populist wanneer naar de (politieke) elite wordt verwezen. Dit betekent dat een niet-populist zich meer als onderdeel van de (politieke) elite presenteert dan een populist. Van Leeuwen heeft ook onderzocht of het tweede kenmerk van populisme in deze vorm van taalgebruik (inclusief 'we') kan worden herkend, maar heeft dit wederom gedaan met behulp van kwalitatief onderzoek. Toekomstig onderzoek kan hieraan bijdragen door ook kwantitatief onderzoek uit te voeren en te analyseren of de verschillen tussen populistisch en niet-populistisch taalgebruik ook op dit vlak significant zijn.

Suggesties voor vervolgonderzoek

Gerapporteerd onderzoek betreft de zender van een speech, de speaker. Vragen over de wijze waarop het publiek reageert op de onderzochte kenmerken van populisme is onderwerp van nader onderzoek. Het creëren van meer nabijheid tot het volk kan wellicht effecten hebben op hoe overtuigend de boodschap overkomt en in welke mate het publiek wordt beïnvloed. Net als dat het een invloed op etnische relaties binnen de samenleving kan hebben wanneer slechts een deel van de samenleving bij 'het volk' wordt betrokken en bepaalde groepen juist aan uitsluitingsstrategieën worden onderworpen. Het daadwerkelijke gevolg van deze gecreëerde nabijheid, het beeld van een monolithisch volk dat wordt geschetst en het gebruik van uitsluitingsstrategieën is voer voor vervolgonderzoek. Hierbij kan bijvoorbeeld worden onderzocht of het publiek de verschillen in taalgebruik tussen populistische en niet-

populistische speeches bewust registreert en of dit (onbewust) gevolgen heeft voor de verwerking van de boodschap. Heeft dezelfde boodschap bijvoorbeeld een ander effect wanneer dit met een populistische communicatiestijl in plaats van een niet-populistische communicatiestijl wordt gepresenteerd?

Concluderend, kan op basis van dit onderzoek met enige voorzichtigheid worden gesteld dat de verwachtingen ten aanzien van populistisch taalgebruik in het huidige onderzoek (waarbij één prototypische populist was betrokken) zijn bevestigd. Op basis hiervan kan de globale indruk dat een speech populistisch is, worden verklaard. Het verbeteren van de ontwikkelde analyse-instrumenten, het generaliseren van de resultaten en het onderzoeken van de effecten van populistisch taalgebruik op het publiek behoeven echter nog meer onderzoek.

Referenties

- Aalberts, C. (2012). *Achter de PVV: Waarom burgers op Geert Wilders stemmen*. Delft, Nederland: Eburon.
- Becker, S. (2016, 10 november). Geeft Trump Wilders & co een duwtje? *Trouw*.
Geraadpleegd op: <https://www.trouw.nl/>
- Bos, L., & Brants, K. (2014). Populist rhetoric in politics and media: A longitudinal study of the Netherlands. *European Journal of Communication*, 29(6), 703-719.
- Broekhuis, H. (2013). De Syntax of Dutch: nieuw gereedschap voor de internationale neerlandistiek. *Internationale Neerlandistiek*, 51(3), 243-259.
- Chung, C., & Pennebaker, J. W. (2007). The psychological functions of function words. *Social communication*, 343-359.
- de Wijk, R. (2016, 2 september). Een wereld vol populistten aan de macht. *Trouw*.
Geraadpleegd op: <https://www.trouw.nl/>
- Heijne, B. (2016, 9 november). Trumps gedachtegoed is geen rare oprisping. *NRC*.
Geraadpleegd op: <https://www.nrc.nl/>
- Houtman, D., & Achterberg, P.H.J. (2010). Populisme in de polder. In *Centre for Rotterdam Cultural Sociology (CROCUS)*. Amsterdam, Nederland: Aksant. Geraadpleegd op: <hdl.handle.net/1765/20820>
- Jagers, J., & Walgrave, S. (2007). Populism as political communication style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium. *European Journal of Political Research*, 46(3), 319-345.
- Kazin, M. (2016, 6 oktober). Trump and American Populism. *Foreign Affairs*. Geraadpleegd op: <https://www.foreignaffairs.com/>
- Lestrade, S., de Swart, P., & Hogeweg, L. (2015). *Addenda: artikelen voor Ad Foolen*. Nijmegen: Radboud Universiteit Nijmegen, 149-161.
- Lucardie, P. (2011). Gif of geneesmiddel? Over de verhouding tussen populisme en democratie. *Christen Democratische Verkenningen*, 1, 36-42. Geraadpleegd op: <http://irs.ub.rug.nl/dbi/5626483ad08f1>
- Mazzoleni, G. (2008). Populism and the Media. *Twenty-first century populism: The spectre of Western European democracy*, 49-64.
- Moerman, T. (2016, 29 december). 2017 is nu al het jaar van de Europese populist. *Business Insider*. Geraadpleegd op: <https://www.businessinsider.nl/>

- Mudde, C., & Kaltwasser, C. R. (2013). Exclusionary vs. inclusionary populism: Comparing contemporary Europe and Latin America. *Government and Opposition*, 48(02), 147-174.
- Müller, J-W. (2016, 5 oktober). Essay Trump, Erdogan, Farage: de aantrekkelijkheid van het populisme. *De Groene Amsterdammer*. Geraadpleegd op: <https://www.groene.nl/>
- Pennebaker, J. W., Mehl, M. R., & Niederhoffer, K. G. (2003). Psychological aspects of natural language use: Our words, our selves. *Annual review of psychology*, 54(1), 547-577.
- Pennebaker, J. W., & Stone, L. D. (2003). Words of wisdom: language use over the life span. *Journal of personality and social psychology*, 85(2), 291.
- Tausczik, Y. R., & Pennebaker, J. W. (2010). The psychological meaning of words: LIWC and computerized text analysis methods. *Journal of language and social psychology*, 29(1), 24-54.
- Van Dijk, T. A. (1997). Political discourse and racism: Describing others in Western parliaments. *The language and politics of exclusion: Others in discourse*, 2, 31-64.
- Van Leeuwen, M. (2012). Stijl en grammatica-Complementatie in politieke speeches. *Tijdschrift voor Taalbeheersing*, 34(1), 54-73.
- Van Leeuwen, M. V. (2015). *Stijl en politiek. Een taalkundig-stilistische benadering van Nederlandse parlementaire toespraken*. LOT: Utrecht.
- Van Raalte, J. (2016, 23 mei). In deze landen maakt rechts-populisme zijn opmars. *Volkskrant*. Geraadpleegd op: <http://www.volkskrant.nl>
- Van Reybrouck, D. (2011). *Pleidooi voor populisme*. Amsterdam, Nederland: De Bezige Bij.
- Verhagen, A. (2005). *Constructions of intersubjectivity: Discourse, syntax, and cognition*. Oxford University Press on Demand.
- Vermaas, P. (2017, 13 januari). Geheim bezoek? Marine Le Pen gesignaleerd in Trump Tower. *NRC*. Geraadpleegd op: <https://www.nrc.nl/>
- Vossen, K. (2009). Hoe populistisch zijn Geert Wilders en Rita Verdonk?. *Res publica*, 51, 437-465.
- Wodak, R. (2003). Populist discourses: The rhetoric of exclusion in written genres. *Document Design*, 4(2), 132-148.
- Wodak, R. (2008). Us' and 'them': Inclusion and exclusion–Discrimination via discourse. *Identity, belonging and migration*, 17, 54-78.

Wolffram, D.J. (2012). *Populisme verleden tijd? BMGN-Low Countries Historical Review*, 127(2), 55-79.

Geanalyseerde speeches

D66. (2015). *Inbreng Alexander Pechtold Politieke Beschouwingen*. Geraadpleegd op:

<https://d66.nl/algemene-politieke-beschouwingen-2015/>

D66. (2016a). *Bijdrage Alexander Pechtold Brexit-debat*. Geraadpleegd op:

<https://d66.nl/spreektekst-alexander-pechtold-brexit-debat/>

D66. (2016b). *Debat over aanslagen in Brussel*. Geraadpleegd op:

<https://d66.nl/spreektekst-debat-aanslagen-brussel/>

D66. (2016c). *Inbreng Alexander Pechtold Politieke Beschouwingen*. Geraadpleegd op:

<https://d66.nl/inbreng-alexander-pechtold-apb/>

PVV. (2015). *Inbreng Geert Wilders bij debat Algemene Politieke Beschouwingen 2015*.

Geraadpleegd op: <https://www.pvv.nl/36-fj-related/geert-wilders/8635-apb2015.html>

PVV. (2016a). *Inbreng Geert Wilders bij de Algemene Politieke Beschouwingen 2016*.

Geraadpleegd op: <https://www.pvv.nl/36-fj-related/geert-wilders/9258-inbreng-geert-wilders-bij-de-algemene-politieke-beschouwingen-2016.html>

PVV. (2016b). *Inbreng Geert Wilders debat over Brexit*. Geraadpleegd op:

<https://www.pvv.nl/36-fj-related/geert-wilders/9203-inbreng-geert-wilders-debat-over-brexit.html>

PVV. (2016c). *Spreektekst Geert Wilders debat over de aanslagen in Brussel*. Geraadpleegd

op: <https://www.pvv.nl/36-fj-related/geert-wilders/8989-spreektekst-gw-29-03-16.html>